

עילם (בוכמן), יעקב ("חובי")

בן-זקונים להוריו, דויד ורחל. נולד ביום כ' באייר תרצ"ז (1.5.1937) בירושלים. שנותיו הראשונות עברו עליו בבית-דודתו בתל-אביב אך בגיל חמש-עשרה עבר לירושלים ולמד בבית-הספר התיכון בבית-הכרם. יחד עם לימודיו בבית-הספר התיכון למד באקדמיה למוסיקה בירושלים. לאחר-מכן למד במוסד החינוכי במשמרה-עמק, אשר בו שהה קודם-לכן במשך שנה (בגיל שלוש-עשרה). את המשק אהב בכל לבו.

באוגוסט 1956 גויס לצה"ל ושהה ביחידת-הסיור של חטיבת "גולני". כסירון השתתף בקרב רפיח במערכת-סיני א' בשנת 1957. סיים קורס קצינים וכקצין חזר לסיירת. הוא השתתף במשלחת הצבאית בצעדה בהולנד בשנת 1958; שם הכיר את רעייתו-לעתיד — גם היא חיילת באחד הגדודים של "גולני". כאשר שוחרר מצה"ל הגיע לדרגת סגן; זה היה בשנת 1959. עם שחרורו מצה"ל באותה שנה חזר למשק, אך כעבור שנתיים עזב אותו והחל בדרכו האקדמית מרובת ההישגים והגחמים. הוא נרשם באוניברסיטה העברית בירושלים, למד ביולוגיה ופילוסופיה וקיבל את התואר B.A. לאחר-מכן התקבל בבית-הספר לרפואה ולמד עד סיום שנתו הרביעית, כי אז נפל. יעקב הצטיין בלימודיו ועם היותו עמוס בלימודים היו עיסוקיו מרובים מאד. השתייך ל"הפועל" בירושלים והתעסק בכדורסל, כדורגל ושחייה — והיה אלוף הארץ בהיאבקות, אשר בה הדריך את הנוער של שכונת מוסררה; היה חבר "אסא" (אגודת הספורט האקדמי בירושלים) ובמסגרת הזאת זכה למדליות רבות ומקומות-כבוד רבים. אהב מוסיקה ובכל השנה עסק בפתרון החידונים המוסיקליים; ניגן באקוב בתזמורת של האוניברסיטה (קודם-לכן היה חבר תזמורת הגדנ"ע ובני-הקיבוצים). גם על פסנתר פרס; ספרות, היסטוריה וארכיאולוגיה היו חביבים עליו מאד. היה מסייר בכל חלקי הארץ — ובמיוחד במדבר יהודה. גם בחו"ל ערך סיולים ב"טרמפים". את הצבא והחיים אהב מאד — ויחד עם זאת היה עדין-נפש. מדי פעם היה נקרא למילואים וכאשר הועבר למסגרת זו ביקש להצטרף לסיירת-הצנחנים.

פעמיים נפגש בצניחות (ברגלו ובגבו) אולם הוא ביקש שלא יועבר ליחידה אחרת. בימי הכוננות שלפני מלחמת ששת הימים האמין בכל לבו כי המלחמה היא בלתי-נמנעת וכל ימיו נשא את עיניו לאיחוד שני חלקי ירושלים בדחי-שלום. ביום השני לקרבות של המלחמה, הוא כ"ז באייר תשכ"ז (6.6.1967), נערך קרב ליד שער-האריות בירושלים העתיקה, אשר בה השתתף יעקב וגילה אומץ-לב, מסירות ותושייה יוצאים מגדר הרגיל, כאשר נכנס פעם אחרי פעם אל תוך אש-האויב הקטלנית כדי לחלץ פצועים מבין חבריו הלוחמים, אך כשיצא להציל את הפצוע האחרון נפגע ונפל. הניח אשה ובן. הובא למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי שעל הר-הרצל בירושלים. אלוף-הפיקוד ציין אותו לשבח על גילוי אומץ-לב ואחרת-לוחמים במסרו את נפשו למען חילוץ פצועים — וכך תואר המקרה: ביום 6 ביוני 1967, ליד חומת ירושלים, נפגעו רבים מאנשי הכוח מאש-האויב החזקה. סגן עילם-יצא למקום ומתוך האש חילץ פצועים ועודד אותם. הוא לא נמנע מחזור לשטח המסוכן וניסה להציל פצועים נוספים — אך בשעת פעולת-חילוץ זו נפל. ספר שלו בשם "מכתבים אליך" הופיע בהוצאת "עקד". בספר "מאירות גברו" של מפקדת הצנחנים הוקדש עמוד לתולדותיו ולתיאור קרביו האחרון. על אומץ-לבו וגבורתו מסופר ב"ספר הגבורה" שבהוצאת אגודת העיתונאים בתל-אביב וניצולי ברגן בלזן. גם ב"נזכור", שהוציאו לאור האוניברסיטה העברית בירושלים והסתדרות הסטודנטים שבה, בעריכת יהודה האזרחי, הוקדשו לו עמודים מספר. דיוקנו פורסם ב"סטתוסקופ", בסאונה של אגודת הסטודנטים לרפואה. כן הועלה זכרו ב"סיני עד גולן" של חטיבתו, ב"המלחמה על ירושלים" למשה נתן, ב"ירושלים לנצח" לאלף לנדאו ובספרו של ד' דיין "מחרמון עד סואץ".

עולם (בוכמן) יעקב (חובי) בן דוד ורחל. נולד ביום כ' באייר תרצ"ז (1.5.1937) בירושלים. למד בבית-ספר יסודי בתל-אביב ואחר-כך למד בבית-הספר התיכון בבית-הכרם בירושלים, ובמוסד החינוכי במשמר-העמק. קיבל תואר B.A. מהאוניברסיטה העברית בירושלים, בחוגים ביולוגיה ופילוסופיה. למד ארבע שנים בבית-הספר לרפואה. נפל במלחמת ששת הימים בירושלים, ביום כ"ז באייר תשכ"ז (6.6.1969).

משמר העמק, 29.9.1958

שעה של חצות

את תסלחי לי על שאני טורדך, ודווקא עתה בשעה מאוחרת כל כך. הו, לא נתכוונתי להפריעך, אלא שהכל עזובי ונותרתי לבדי עם צלילי המלנכוליה של מהלך, זה הנפלא שבידידים, שכה טוב להשיח עמו לפעמים –

ואני לא היה עם לבי לומר אמירות נשגבות ולשורר על אשליותי שלי בסונטות כאובות, תקפני מן הסתם רצון של מה בכך, רצון שטבעו כה פשוט, צנוע ובלתי-מתייהר ליטול ממך ברכה של לילה טוב לפני לכתך לישון.

בחוף הלילה עתה בעיצומו וירח גדול ועגלולי עומד לו תלוי בחללו של החושך ומנפצו לאלפי נגהות על גבי הכתלים ומסורגים בסרגיה של גפן הבר. צינתו של סתיו נוטלת מהלילה שיורי חומו של הקיץ החולף והטל הרך והלחלוחי נתקבץ לו בהמוניו על בדי האורן הצעיר ומשקה את גביעי הפרחים הזעירים.

הוויית הלילה הסהרורי, נמה את שנתה המקובצת שנת הטרחה של היום החולף. רק קולות בודדים מגיעים ממרחקים, עמומים, מעורפלים, חסרי-קצב ומחפשי מפלטם האחרון. ואדים קרירים, ערפיליות שצבע להן מושלג וחורוני עולים מן הערוץ ומצטברים יחדיו על זוגיות החלונות השלויים.

הו, יקירה, מה מתאוה הייתי לראותך, עתה, דווקא עתה, לידי ממש, כך שאוכל להשיגך כל אימת שארצה בכך. מה חבל שאינך מצויה פה עמדי, לוקחך הייתי עתה לטיול לאורכה של השדרה ומראה לך גזי הלילה, כל-כולם, הן שוכבת את ודאי במיטתך או מצויה במסיבה אצל חבורת רעים עליזה ומגלגלת צחוק קולני ולבי אין בו להפריעך כמלוא נימה, הן אמרתי לך שבאתי ליטול ממך ברכת השניה בלבד... ואת, אל תשימי לבך לאלה הבלי הקטנים, שאני נטרף בהם ערב-ערב שעה שאני עולה על מיטתי, מכבה את האור, נושם את הלילה הקר אל תוך ריאותי והוגה בך, הגם שאת כה רחוקה וחלומית...

לילה טוב לך ואלפי חלומות פז, כאלה שמתאוה הייתי להם בילדותי בדמותן של פיות קטנות וטובות לב. ואתך הסליחה שהפרעתי את שנת הלילה שלך

בידידות אין קץ

משמר העמק, ערב ראש-השנה, א' בתשרי תשי"ט

"רותי, הו הו, רותי הקטנה..."

רואה את שאני פותח את מכתבי במלים כה נשגבות, משל עומדות היו בראשיתה של איזו אלגוריה רומנטית או לפחות בלדה טרגית שכולה פקעת של יגון ואכזבה. כך ודאי היו גדולי המשוררים של הרומנטיקה ובכללם הינריך היינה, שאני מכבדו ומעריצו כל-כך, מבכים את חייהם שלהם ואהבתם הגדולה החומקים ואובדים מתחת ידיהם לעולם.

– ואני, אין לבי לגדולות ונצורות כשל אלה אלא שכאב קטן, כאב של לא כלום, "כאבון" – כוסס היה בלבי על שלא מצאתיך בביתך היום בשעות אחר-הצהריים והסתלקתי משם כלעומת שבאתי לקול "צחוקה" של הכלבה הגדולה שלך.

– הייתי אומר, שתקפני או הרגשה כה עלובה כמעט כבאותם ימים בהם הייתי חוזר לביתי רטוב לחלוטין ממשחקי עם ילדי הרחוב, עומד מבויש נרעד ונפחד לפני המפתן ומחכה שאמי, אומנת הבית או כל מאן דהוא אחר, ינחית לי איזו מהלומה כלשהי על הקרקפת וילמדני על כך לקח שלא לחזור על מעשה זה שנית.

– "שורצים" הרבה בגבולות, ודרך משל, היום לפני-הצהריים פתחו עלינו באש מטווח קצר מאוד כנראה במגמה ברורה, השד יודע כיצד הצלחנו להסתלק משם, אך בכאלה ודאי שאינך מתעניינת, ואני מעולם לא תהיתי לדעת במה אפשר ליצור אצלך עניין כלשהו.

– הסתיו – משום-מה, הקדים השנה להופיע. את העמק המערבי פוקדות רוחות לעת ערב ולפני כיומיים אף ירדו מטרות קלים. זו אולי סיבה משכנעת להתכסות בלילה ולהתחיל ל"התעטף" בכל מיני "מצנפות וסודרים"...

את ודאי מבלה ערב זה בעליצות מרובה ביגור, ואילו אני יושב לי עתה בצריפי העלוב קורא מסות פילוסופיות של מישל מונטאן ומאזין לסמפוזיה "הסקוטית" של מנדלסון –

רותי "טיפשונת", דומני, שדמותך שלך הולכת ונשכחת מעיניי. בעוד שבוע אני עתיד שלא לזכרך עוד כלל. מבינה את, אני מוכרח לראותך, והשד יודע היכן. יש לי הרגשה, שאם לא אראך תוך זמן קצר ביותר אתחיל לגלות סימני "אמוק" וכושר ה"צבטנות" שלי יעלה בחמישים אחוזים, לפחות.

– לפחות אחד משנינו עתיד לסבול בשל כך "סבל" רב – רוצה הייתי לסיים את מכתבי באיזו חריזה של ממש, אך חוששני שלא תביני אותי כפי שבדרך כלל הינך מצליחה שלא להביני.

– חבל, לכל הרוחות, שאינך יודעת לקרוא תווים, הייתי מבטא את הרעיון הזה בדמותו של שיר קטן.

– ראי, עד להיכן שהגעתי כבר עם ההבלים שלי ובכל זאת השתדלי שלא לחייך לעברם בלבד.

היי שלום, חמודה והרבה-הרבה אושר והצלחה לקראת השנה החדשה.

באמת! שלך בידידות

רותי!

מאז עזבתך, לפני כיומיים, עדיין לא סר ממני טעמה התפל של הפגישה האחרונה. אודה, כי קצת קשה להשתחרר מנטל ההרגשה הזאת ואיזה דימון סמוי היושב עמוק-עמוק בתוכי נשמתי, מאין בי כבר משעות הבוקר המוקדמות לישיב ולכתוב לך מכתב זעיר וקט, מלים אחדות של סליחה על לא-יחטא, של כפרה על לא-עוול, ובכל זאת טיפות אשמה קלות, הן אשר נשרו לפתע על בד מצפוני.

– "איך אפשר שלא להתרעם על התנהגות כשלו..."

הלא כן? הו, "סילי בוי", את הרי היית כה טובה, כה נדיבה, חייכנית ומבינה ואילו אני, בשלי, כדרכי עם הקפריזות האוויליות דרך ילדות, עם השתיקה העיקשת והסרבנית, משל ביקשתי לטול ממך בעל-כורחך מלים אחדות, וידוי קטן וסתמי, משל ביקשתי למוץ ממך, מבלי אשר תהיי רוצה בכך, איזו מחשבה נסתרת, רעיון של מה בכך.

זה היה שעות מעטות בלבד לאחר שחזרנו מסיוור מסוכן ("תמיד תמצאנה לו אמתלות מן המוכן") ואפילו שכך היה, הרי אצלך חייב יהיה הכל להיות אחר, שונה בתכלית. אנוש כה עדין ורך כשלך, עלול היה ליטול כל אלה הדברים עמוק אל לבו פנימה.

יודעת את, לעתים, בדרכי אליך, אומר אני להיות סבלני, נוח ומלא רוח, אולי אף יותר ממה שזכאי אני לכך, ומוכשר אני לכך. ולפתע חולפת בי איזו הרגשה של זרות, הרגשה שצר לי המקום, שהכל מביטים בי, שאין מאמינים לי, שאין מבינים לרוחי הנפתל, הסוער, ללבי ההומה בתקתוקי שעונר-שאנו, אז יש אשר אגזור שתיקה על עצמי והאלם, וכל הסובבים אותי יחושו במשב של רוח חדשה זרה, עגומית, קודרת במקצת. משונה, הרי בסופו של דבר אין כוונתי לכך, התאמיני לי? טיפשויות קטנה וחמודה, התאמיני לי אי-פעם, הרי איני כזה, מעולם איני משער לעצמי מצב כה מוזר, הרגשה כה תפלה, כברגעים אלה. מי יתן ולמדת להכירני כפי שהנני באמת, מאותם יצורים אשר יצר החיים מפכה בתוכם בכל עוצמתו, בכל ענותו, בתקווה שאין למעלה ממנה.

אל תהיי פוחדת מפני, כתבי כל אשר יש בכך לאומרו ואפילו את תפריטי אכילותיך, לו גם כמה כפתורים נתלשו מבדל שמלתך הקטנה. מעשה של שטות היה לדרוש מנערה שכמותך שתגזור שתיקה על עצמה בעניינים שאת כה טרודה בהם, שרק יצור עלוב ונכפה כמוני מסוגל היה לכך.

לעתים נראה לי, שאנו מצווים להיות כנים ואמיתיים בהרבה מאשר הננו, הייתי רוצה מתוך כך שלא תתני לי לחיות בתוך אשליה אחת גדולה. כבר נואלתי מהן, כה מרובות הן בחיי, וכה מהרה הן טופחות על פניי עד שאיני מבחין כבר ביניהן לבין אמיתות.

היה בי הרצון לומר לך זאת כבר פעם, אלא שמשום-מה ניטל הדבר מזיכרוני. ילדות-החלומות שלי, אם ביקורי שלי אינם חביבים עליך כל עיקר, אמרי לי פעם ולא נהא משחקים משחק זה של שברונות, או אולי טוב מזה אם אהיה ממשיך לבקרך, סגרי פעם את הדלת מול אפי ממש ואז אחדל מאלה...

רוצה הייתי באמת ובתמים לספר לך ארוכות על איזו

חדשה, על אי-אילו דברים החורגים מגדר הרגיל אשר הסעירו אותי וטבעו בי חותם חדש, משקע חדש של חוויה, אך מה אעשה, כשאלה אינם בנמצא, ואנו עדיין עבדים בעולם הרגילות, בממלכת הדברים העומדים קבועים במקומם, מבלי אשר יזום מי משם. בשמים שלנו שהיו תכולים ועמוקים כדרכם, החלו שטים לאחרונה עננות קלות, בתחילה בודדות וזעירות ולאחר מכן בקבוצות גדולות ואפרוריות. משמע, שסתיו הוא הקרב ובא אלינו, ואנו אפילו איננו חשים בו כבדברים החולפים ומשתנים מנגד לעינינו.

רוצה הייתי לומר מעט על מעשה היום-יום שלי, על נקודות הרום והשפל, על הדחירה הטורפנית בדרכי העפר הלבנות, שערפילי הבוקר מסכו בהן איזו שתיקה, איזו אלמות, רוצה הייתי לספר מעט על טיול בכפרים ערביים שחרבו לפני שנים, ורק בולת קרה וקפואה, ושרידי קברים ואיריסים שגדלו פרא נותרו לפארם, על הליכה מייגעת לאורו של ירח מלא ועגול על פני רמת-יששכר, במדרונות של ואדי-בירה, בין סבכי הסוף והפטל של אפיקיו, על איילות שחומקות היו מפנינו עם השקיעה האדומה, ומצאו להן את קני מבצרן על אחד המצוקים הנשאים, על כל מה שנוערם בתוכי, על כל אשר עבר עליי, ורק איזו הרגשה טיפשית, שהדברים עלולים לא ליטול אצלך את מידת העניין הדרושה מונעת הייתה אותי מכך. לוחץ את ידך בידידות אין קץ שלך עד אחרון חביוני.

באישם שעמומי ועלוב, 17.12.1958

רותי שלי,

יום שלם היה עובר עלי בצפייה, כמו מחכה הייתי להתגשמותו של דבר-מה עליון ומופלא, לסיומו של חלום ערגוני ונעים. לנקודת השיא של איזו עלילה דרמטית, המתפתחת תוך סתירות וליבוטים מידת-הצדק והיגיון הטבועה בהיולו של כל מעשה ומעשה, מאלה שאנו ניקרים בהם, לוחשת הייתה לי שזכאי אני לכך, זכאי ממש כאותם בוגרים, שאפילו בערוב ימיהם מבקשים לראות במימושו של איזה חיזיון, אולי משאלה מימי ילדותם הרחוקה וחופנים צערם בתוגה, שעה שהללו מתנכרים להם. שמש חורפית של כסליו אביבי הייתה עגה מעלי עיגולים, ואני מונה הייתי את הדקות בשעון-ידי הקטן. גם שהייתה כבר נוטה מערבה והופכת גוש סבון ואפור של עננות גשם קלות ללשונות של אש, עוד חושב הייתי שלא תהיה עושה כזאת, שהרי לא מן האפשר הוא. גם שהייתה חשכה של ערב יורדת על הכביש והפרדסים, ופיסה של ירח הייתה עולה ונתלית, עוד מאמין הייתי שלבסוף הן תבוא אליי; שחשכה אימתנית הייתה אז, והרי אין את אוהבת להלך לבדך בחשכה.

יורד היה עלי הערב, בנשיבת רוחותיו קלילות ולחות, בנשירת עלעליהנוי, המבצבצים בברק השלוליות הנוגה והקודרני. ואני חש הייתי טעמו הסתום של כאב משונה, מן הסתם אינו משאלה קטנה שבקטנות אשר לא נתמלאה, אף שאיש לא היה אשם בכך, אף שלא היה מי שרצה לגרום לכך. כך הוא לעתים בחיינו, שהדברים אינם מתגלגלים ומתעצבים כדרך שאנו בונים ומקצים להם מקומם בחזיונותינו ודמותם שונה היא בתכלית. אפילו לא נתמלאתי כעס קל שבקלים. המאמינה את? אפילו לא

כועס הייתי כמלוא נימה, כך שביקשתי להיות מבין, סולח ואוהב כדרכי. נוטל הייתי מעילי לחסות בו מטיפות הגשם שדולפות היו מגגות הבתים ובדיה העצים, ויוצא הייתי אל ערב זה שאווירו של חג תלוי בו, ממלא כל פינה מפינותיו, ומפיץ בו ניחוח של זיכרונות ערבים. בערב היינו בחדר האוכל, זה בית החיים הגדול, ציבור גדול ורחב, אנושי וצפוף ושרים שירו של חג הבוקע אישם מעמקי הילדות. "נרות דולקים" בריגוש, בעדנה, ברוחב של השתפכות, שרק אנשים גדולי חוויה ניחנים בו, ואני, בתוכם כה קרוב לריגושם, מתמוגז עם הערגה הטמונה בנועם שירתם, עם התוגה והעליצות המציפים וגואים ורחוק מרחק הרבה, מרחק של אי אילו עולמות הגודרים דרכי אל הווית, צנועה וקפואה אל מחשבותיך, התמימות המתחבטות, הרק-הרחק, בגן של קווארינות וקיסוסים, שסתיו עלה וטיפס בעד כנפיו המשוורגים הדקים טומן ראשך הקט בכף ידי, ולוחש על פניך לחישות איטיות וחרשיות כדרכן של רוחות הסתיו. מה מוזר וטיפשי אומר היה לי, שבחשכה איטיב למוצאך, לחתוך את תווי פניך בדייקנות של אמן, הצר צורות אהובות, ויצאיה פתאומית זו מתוך המעגל הגדול, הילוך זה שסופו היה להביאני אל חדרי הקט למענך בלבד היה, למען הרהורי ומחשבותיי אודותיך, למען חיוכן המבוש, העולה מתוך השקט הלילי, למען ידיך הקטנות הקפואות השטות מעל החשכה שבמיטתי. סמוך לשעות הבוקר המוקדמות התעוררתי, היה נדמה לי משום-מה, שמישהו עומד בהסתר מאחורי דלתי ואני התפללתי שתהי זו את, את בלבד ולא אחר זולתך, הייתי פותח אותה באיטיות, בזהירות, על-מנת שלא לפגוע בך, שלא להכאיב לך. שפעה של טללי-בוקר חורפי וקר, עטופי צינה נוקשה פרצו אל גופי וקרעו מעליו חמימות, חמימות של הלילה החולף. חשבת, שיהא זה נורא שלא למוצאך נרעדת מקור הלילה שקויה בטלליו הלחים, שלא למוצאך ולהכניסך אל חדרי הקט לעוטף בשמיכות החמות ולרקוח לך משקה, שאדים מהבילים עולים ממנו. אך משהייתה צינת הבוקר טופחת על פניי וחזי כבר לא הייתי מיצר על כך, האמנתי בכל לבי, שלא יכולת לעשות כך, אף שבעיניי נראה היה כדרך המעשים כלילי-הפשטות, ובוודאי, באחד מן הימים הקרובים, אפתח את מכתבך, בו תהי מסבירה זאת הסבר היטב. שמש בוקר הייתה עולה מעבר לרכסם של הרי נצרת, הוויית הבקרים הלחה עומדת הייתה במלוא זיווה, האורנים הצעירים בקצה המדרון מבהיקים היו בוהר טלליותם, ואני כבר לא יכול הייתי שאת את שנת הלילה, שנדמית הייתה בעיניי כנצח-נצחים, קמתי, וטלתי תרמילי הישן, ויצאתי ללקט פטריות ביער, כדרך בנות האיכרים ביצירתו של סופר אלמוני. בדרכי היו מתלקטים באים רבים כמותי, מהם קטנים ומהם גדולים, דרכיהם נצטלבו בדרכי ולעתים אף נתמוגזו אתה והיו זהים אתה בתכלית, רק אז היה משהו מן הרגשת חסרוני הגדול עולה וניערור בי, בתחילה במשבים קטנים ולבסוף בעוצמה של סופה, כמה נפלא חושב הייתי אז, לו יכולתי למוצאך מסתתרת בשיפוליו של מדרון טחוב, שעונה אל גזעו של ברוש עבות, ומלקטת פטריות כדרך שאני מלקטן. הייתי לוקחך אז אל בלבו של החורש, אצל שפעה של נרקיסים ואיריות סמוקות ובת-אירית קטנה ובודה העולה בצדו של סלע נוקשה ולחלוחי.

חשכה שהייתה יורדת עם תחילתו של אותו ערב, קוטלת הייתה אחרונת התקוות לבואך, ואני ידעתי, שימים רבים – וגרועים מהם – לילות רבים יהיו עוברים עליי עד שאהיה

רואה שוב תווי פניך, בצידו של חדר מדרגות אפלולי לאורן של מכוניות החולפות במעלה הרחוב, ולוחץ את שתי ידיך באמירה של שלום אחרון.

כל עולמנו כאן מתמצה במשטח חול, שבמזרחו קבוע כביש אשקלון-עזה ובמערבו, במרחק של פחות מחמישים מטרים, חומה של דיונות ההולכות וגדלות. עליו ניצבים בסדר מספר אוהלים ותורן שדגל לאומי קבוע בו בשעות היום. נחל אכזב, נחלון, שראשיתו בהרי חברון עובר מרחק של דקות אחדות צפונה לנו, ופורץ לו נתיבו אל בין הדיונות בעיקוליו השונים. הערבים יקראו לו החסי, ואילו אנו – נחל שקמה. גבעות כורכר סוגרות עלינו ממזרח, ובלילות מבליחים מהן אורות של יישובים הדרים בצפיפות זה בצד זה. בדרומו של המיקרוקוסמוס הקטן גדלים הפרדסים של בית חנון, שצמרות ברושיות מסתירים מעיינו את בתיו של הכפר. הכל משרה פה אווירה של דחיסות, של צפיפות בלא עיתה, של בידוד מכל מקום שרגל אנוש מגיעה אליו. בשעות היום זורחת כאן שמש חורפית טובה ומפיצה חום המתפלש בניחוח הדרים מהמטעים הסמוכים. אז יש אשר תוקפתי מין תחושה של שלווה למראה צמרות משיקות זו לזו, למראה פלחים ערבים העובדים את אדמתם סמוך לאוהלינו ממש, ואין יד זדונית אשר תחשוב לגרשם ברוע-לב, למראה ממטרות המרוות שדה תלתנים ירקרק. אולם עם התקרב הערב, עם הדלקותם של השמים של ענני-הגשם האפורים, עם עמעום הזוהר והדמדומים, חש אני כי צד כאן המקום, וככל שגוברת החשכה ואורות חמים וטובים, אורות של שלווה שחותם של ביתיות טבוע בהם מתנצנצים, עולה לבי ונלחץ אל דפנותיו, אל דפנות תהומו הריקני, ודומה הוא כי מעט רגע ואהיה מתפרק לאלף-אלפי פרודות קטנות, פרודות של צער, נתחים של כאב, פסות של שלווה של ערגה אל הטוב המיוחל, אל האביב בשלהיו של חורף אפל, אל אפיק ירוק ושליו בסופם של הרי החושך הקודרים והנשאים.

לעתים, עם ליל, סרים לאוהלינו חיילים קנדיים אחדים, בדרכם אל אוהליהם, בעברו הדרומי של הגבול. מצטופפים יחדיו, כמונו סביב עששית שאורה דהוי, ולוגמים בהינף-יד בקבוקי שכר טובים. מהו אותו דבק טוב, אותה קירבה של אמת המביאה חיילים בני-אומות שונות לישיב יחדיו, אף שאינם מכירים איש את רעהו הכרה של כלום? כבר רבות נקר בלבי מין הספק שכזה, מין מחשבה שכזו, מן הסתם הרבה תשובות לכך ואף לא אחת. כך הוא, שאורה של עששית יש בה לאחד ולקרב את הלבבות שלהם, של כולם של הרחוקים, הקרועים מביתם, שאשליית החיים העמומה, אשלייתם של חיים מפוקפקים, רדפתם כסיוט והם מאמינים בה כבעיקר קדוש ובלעדי.

רותי שלי (דומה כי כך פתחת), ילדתי הרחוקה. לפני רגעים אחדים היה מצוי בידי קובץ שיריו של שאנדור פטיפי ואני דליתי בו בית קט אחד, ששתי שורותיו האמצעיות כבר נשתכחו ממני, דומה שהוא פותח ב..."אם את עץ תהיי, אני אהיה פרח..." ומסיים "...ובלבד שמהותנו תהיה מחוברת..."

משיג אני בחוש עילאי, בחוש של אמת, שאת תהיי קוראה היטב גם את שתי השורות הנותרות אף שלא קראת בהן מעולם. הלא כן?

רוזלינדה הקטנה שלי,

היא הייתה הולכת ומתרחקת לאורך אבני המרצפת הרטובות של התחנה, עד שמתעלמת הייתה לחלוטין באיטיות, בכבדות שסופן מהירות תנופה וקול צפירה עזה. עומד היה בזוויתו של הבניין הגדול, ההומה מאדם וצופה אל קרונות הרכבת, שהתיקה עצמה ממקומה זה עתה ונעלמת הייתה אל תורניות הספינות והמבנים של הנמל הסמוך. עמדה בו, מן הסתם, איזו תחושה שהיא נמצאת שם בפנים, מכוונת באחת מפינות הקרון, כשתיק העור הקטן בידה. לובשת את מכנסי הקטיפה הכחולים והסוודר הצהוב כדרך שאוהב היה לראותה מאז ומתמיד.

בוקר היה, סגרירי וקודר, כדרך הבקרים של טבת הקר. אנשים יושבים היו מרעידים מקור מכורבלים בדשי צווארונים וממתנינים לתורם. ייתכן, שאף לא שמו לבם לאותו שעמד בזוויתו של הבניין, בפתח הפונה אל המסילה, מכונס בתוך פרווה שעטרה את מעילו, כמבקש למצוא בה מחסה מטיפות הגשם שנושרות היו על שעריו ולחיו.

תקווה הייתה בלבו, שמה תופיע פתאום, אף שהיה הדבר בלתי אפשרי, אף שנראה שהדבר חסרי סיכוי בתכלית, התעקש להמשיך לעמוד שם, שעון אל אחד מעמודי השפה, ולשלוח מבטו אל החלל שקם והיה עם שנעלמו הקרונות. מוכרת כעכים זקנה וכפופה עוברת הייתה על פניו, והציעה לו ממרכולתה, אך הוא לא שעה אליה. אף לא נענה לילד קטן אשר היה שואלו מהי השעה עתה, משים היה עצמו כאילו אין הדברים מכונים אליו, כאילו אין הדבר נוגע לו, כאילו לא היה מרוצן של הבריות על פני האולם הגדול הלך ושוב דבר כה מוחשי וקרוב, לנגד עיניו ממש.

לעתים מוזרות הן דרכי החיים, מטרה של ממש לא הייתה לו בבואו אותו בוקר סגרירי ואפל לתחנה, אלמלא מבקש היה לראותה, ילדותית ותמימה כדרכה, ללחוץ ידה הקטנה, אפילו שלא לומר לה אף מלה אחת, אלא להסתכל עמוק עמוק בעיניה. וללוותה בשלום חמים אל עבר הקרונות האפורים. דקה נוספת עברה עליו, עמידה של אפס מעשה, כשירו תחובה עמוק בכיס מעילו. לבסוף, כאילו ניעור. ביקש לשאול עצמו על-שום מה הוא עומד כאן עתה, אף לא נוגע היה לו כלל, שלא פגשה אפילו, לא הצטער שלא הטיח אחריה בלכתה, לראות כיצד תפנה אליו ובעיניה נצת הברק העילאי, הרך האוהב, כשהיא קרבה אליו בדילוגים קלים, דרך עליזות, ושולחת דוקי ידיה אל צווארו, שפרוות מעילו עוטפתו משלושת עבריו.

נפנה לרחוב. צעד כלעומת שבא. קריין חדשות הבוקר הצהיר על טיל חדש אשר שוגר על-ידי חיל האוויר האמריקני מכף קנוורל אשר בפלורידה. מעשה של שטות – הדבר כאילו אינו נוגע לו. שם, בעולם הגדול, חלות תמורות גורליות. מדי שעה בשעה נחרץ עתידה של האנושות והוא תפוס בהרהורי, הרהורים של מה בכך, אודות אוהב קטנה אחת אשר לעולם לא תוכל לאנושות הגדולה.

הרחוב התחיל הומה מאדם מכוניות חלפו במהירות ומטילות היו מדי פעם רסיסי רפש ומי-שלוליות על העוברים ושבבים בצדי המדרכות. עננת גשם אפורה שרובצת הייתה אישם במערב, בכבדות, מתעלמת הייתה לחלוטין, הרחק הרחק, ומפנה הייתה מקומה לשמש בוקר חייכנית ועליזה.

אווירו של יום חדש רחוק היה ברסיסי גשם דקיקים, והוא עם שהתקדם לאורכה של שדרת המכוניות שעומדת הייתה שם כל הלילה, נטל ממנו מלוא ריאותיו. "אך אינולת היא" חושב הוא לעצמו, "לתת את הדעת בשל כך, הן כך טבענו מוזר בתכלית, עתים יתכנס, פתע ילבש קדרות, ולעתים יעלו, ישמח וישורר בקול-קולות את שירת ענותה של ההווה הגדולה".

אייד אחד, אביבי וטוב בו משפיעים הוורדים מלוא פריחתם על העולם כולו

ילדתי הטובה!

באופק פרח השקיעה כתומה, זהובה, ואתה הזיכרונות – חמים, מיטיבים ופועמים את אושרנו, את אוהבתנו, הגדולה שבין כל האהבות כולן. אהבת הימים, השעות, הרגעים, אהבת הזמן לחלקיקיו הזעירים, הסמויים, אהבת היקיצות השקיעות וכל שבינותם.

אלה מנפשותינו הנעות באותו מסלול חיים תמידי, אינסופי, זה שבין הילדות הנצחית אל האהבה תמיד, יבקשו את אלה השעות היקרות, תמציתן של החוויות כולן, תמציתן של האהבות, של הכאבים, שלובים ונסוכים זה בזה, ארוגים ומכורכים בדרך אוהב, המוטל בזרועות אוהבתו. תמצית החוויה, תמציתם של החיים, שהרי כל חיינו כולם נכבשים באלה הרגעים הבודדים, לעתים מדי יום ביומו, ולעתים צופים וממתנינים בשל כך שנים גדולות וארוכות, מדעת ושלא מדעת, בכמיהה גדולה, בכיסופי אי-רחק אל הפסגה הנפלאה, הגבעה הנישאית וצופה אל נבכי היפה, האביבי, הפורח המלבלב, ונושק את פתיחת הניצנים וסגירתם עם כל זריחה ושקיעה שבאופקים הרחוקים.

יודעת את, פעם היה זה אביב שבו הייתי ניעור עם אחד הבקרים של ילדות, ולפתע הרגשתי עצמי בלב-לב של עמק רחבי ידיים שאגמי זוהר בוהקים בו, ומסביבם רכסים גדולים הפורחים בשחור-אדום עוטרים לי מכל צד. ואני עומד הייתי בלבה של הקמה הזהובה, שאיכרי אותו עמק טיפחו ועיבדו אותה, הקמה הרכה, הטובה השדה את שירת הים ומשבריו, רוח גדולה הייתה משחקת בגבעולים הכפופים וכשהייתה פוסקת מעט, שומע הייתי את שירת הזובבים הצבעוניים, זמזום הצרעות במעופן ואיוושתן של הנמלים החיים בצפיפותן הנפלאה. גם חרגולים היו שם מנתרים, מתרוממים ושוב צונחים על האדמה, ושירת הגבתון והירגזי ואחד אדום חזה קטן ונוגה...

כך היה אביב של ילדות בא ויורד אליי, אוהב וטוב, וכדרך הילדים שכה שנואים ומפחידים הם ימות חורפם, הקר החשוך והנעלם, הייתי שמח בו בזה האביב הבהיר והטוב ואהבתיו אוהב גדולה ועזה כאהבת האגדות היפות והטובות...

גם עתה, ואני כבר נער גדול והווה בעולם, דומה שמעתיו או הרגשתי בכל אופן מה מריחו הגיע לאפי. כאותה שממית המהלכת וכולאה עצמה ברשתות, היה הוא עולה ובא בחלוני, מטפס ובא בעד פתחו, עם שעות הלילה שירח גדול מרחף מעליהן עם ריחושים של פרחי-הבר והצרצרים לאלפיהם על הרכסים, עם הבקרים הלחים והשקיעות האדומות, בצהוב פרחי השיטה, בירוק הקיסוסים, בניחוח

הוורדים לאלפי גוניהם – לבנים, אדומים וצהובים, נדיבי המבט וגלומי אושר, שוקטים רוגעים בעיצומם של הנעורים כולם. בוורדי הקציר העוטים בזקיפות קומתם. לשוליה הכבישים האפורים, בכל שגבעול ופרח להם אלה שידעתים, ואלה שלא הכרתים מעודי, ורק ריחם העולה באפי באחד מפינות החצר, אפשר, שדרך מקרה בלבד, הממני לרגע קט, כשיכרון חד-פעמי, הנופל לתוך חיינו בעתים כה נדירות...

לרגע קט, ואולי לזמן שהוא זעיר ממנו לאין-ערוך, ודלים אנו לתארו ומלכונותו, חש הייתי את חיי הבוקעים הפורצים מגדרם בשירים עזים וחמים, כולם הרמוניה צרופה ויפה, שירת הימים והלילות שירי סונטות שבגן הפרחים הגדול שלתבל, מנגינת האדמה הנצחית באדיה המתמרים אל-על, מנגינת החמה הנצחית העגולה והקבועה כאורם של חיינו, שאף הוא נצחי ועגול וקבוע כאלה השמים הטבועים בשלוותם, ברוחב מבטם, בעמקותם, בתכול חלומם...

כל שפגשתי בו אדם כאבן, כשיח, כאחד הזוחלים הנחותים נהפך עליי לאהבה לזהטת עצומה ועילאית יותר מתמיד, הייתי "חם עז לוהט ונשפך אל כולם בעולם הגדול".

אחד מימות חמה עולה היה ובא אי-שם במזרחו, מטפס ונובט בתחתיתו של עב שחור, שאודם קל מסך בו רכות ועדנה על חזותו הנוקשה, החמורה, ואני יצאתי אליו כך פשוט, הלכתי ובאתי אליו וידי מושטות היו לפני, לא הייתי יכול שאת ישיבה זו בערוץ הצר והנוח, קפיאה זו בנזקים אשר סוגרים היו על עיניי מכל עבר, אהבתי את המרחבים העצומים בהם מתרוננת הקמה הרחוקה, את התלתן הרחוק בטיפות הטל הריחני והכבד, את הרוח המשוטטת בין הרכסים, כרוחי שלי בין קירות לבי ההומה, כעוגב רב-מנענעים. כך הולך הייתי שעות ואולי ימים ושנים מבטי צופה את הרכסים וידי חשות את גרעיני הקמה ורגלי את חריצי האדמה הטובה, שאדים חמים ומלטפים עולים היו בינותם.

גבעת הסלעים שברקנים וחרדל גדל גבהות, עם גבעולי חרציות יבשים וקמלים הייתה מזדקרת שם, לא הרחק על הגבול שבין העמק להר, ואני עליתי בשביל קטן והדוק, שמחלק היה אותה לשניים. בחלקה האחד עמדו עצי אלון עבותים פעורי-זעזע ולעומתם, בצידו השני של השביל, עץ שקד קטן ובוודד, והשביל כדרך כל השבילים היה נמשך ויורד אל גאיון צר ונעצר על גדר אבנים אחת, סמוך לבוסתן נאה ועתיק, שמעיין זך קטן ורחשושי מפכה היה בתחתיתו: מה נפלא היה זה המבוע הקטן, דומה כי עד היום שומע אני לעתים קול אוושתו הרוגעת בשנתי, פשוט היה ונובע כדרך איזה רגש גדול ואמיתי, ולידו סודות הבריאה מתנגנים היו יפים וברורים, מתעורבים בנהימתם של זבובי הקיץ ומשב כנפיהם הזעיר של הלבנינים ורפרפי לימון עמוסים לעייפה בשיקויי היום הניעור ועולה. וגם גפן-בר הייתה שם, שיח בודד שעון אל תלולית קטנה. קרוב לוודאי שהייתה מעובדת בשנים שלפני כן, אלא שמאז נתחלקו להם יושבי אותו מקום, נעזבה ונשכחה לה ואונסת הייתה על עצמה חיים אלה של בדידות וקשיים.

הכל שרים היו אז את שירת היום העולה, את הבלדה המופלאה הזו, ואני ניסיתי להתחקות על סודות אותה מנגינה, ולשיר אותה לעצמי פעמים רבות. זמן מה עוד הייתה מהלכת בתוכי, מנגינה מזוהה הייתה זו, אך יפה להפליא, לעתים הייתה טורדת אותי בשוכבי ובקומי, ואני

אהבתיה אף שלפזמה לא ידעתי מעולם...

ימים שבאו לאחר מכן הביאוני הרחק אל גבולות לא-נודעים, אך אני מעולם לא שכחתי, את כולם, היפים, הפשוטים, הברורים. בכולם יחד נתלהטתי והם היו מציקים לי כפני אהובתי בלילות הקיץ החמים, וזיכרונם חזק, ופועם בהלמות פטישי הזמן, ימים ושנים. את המראות הטובים, הצלילים והמנגינות הבלתי-ברורות, אלה שמעודן לא התחילו ולא יסתיימו לעולם, שרק אמצע להן והן סוערות, לזהבות וטרופות זיכרון החד והלוהט... בור מים קטן באחד מקיפוליו של הר חמרן, עץ שיטים ענף ומצל בשפכו של נחל הנקרות. שביל יעלים דק ועדין באימפרוביזציה דקת-גו ונאה בקירותיו הלבנים של נחל אמציה, ואולי הקטלבים העבועים סמוקי-הזעזע, שעל שיך מרוק ובני-צאן ונשים בלבוש ססגוני, כקומפוזיציה נפלאה ופשוטה של אחד מתים או דיפי, בשעות הערב של מעין לרגלי הג'רמק, ואפילו שיחי הרוותם עם פרחיהם הלבנים באחד מערוציו המוסתרים של נחל צין...

ואני, את אלה החיים אהבתי, אלה הנובעים מתוך עצמם הגדלים מתוך עצמם הנולדים בגוויעתם ומתנערים כמתוך כיליונם, המלבלבים בידוק עלים שהנצו, בסגול הרקפות, בצהוב הלימון ובאודם הוורדים, אלה שהם בת-צחוקה הגלויה והלבבית של התולדה, שמחויכים ואמורים את שבני-אנוש בשל מצוקותיהם לא יכולים לעולם לאמור ולחייך, אלה החיים שהם נמוכים וקרובים אל האדמה הלחה, החמה, זרועת הברקנים וחרדל וגם הגבוהים התלויים בדפים שלמעלה בגשמיותם בבהירותם בתכלת אביבם. אלה המתאדים מן האדמה, מסדקים שבה נקווים בחיקה של התכלת השמימית, וחוזרים ביום מן הימים בראשיתו של כסליו אחד אפרורי, דמויי טללים או גשומים ערופים, אל אחד מבני הערוצים של נחל הערבה או אל הים הגדול וחוזר חלילה אל האדמה המניבה, ואל רגביה הטומנים הגדולים עם הסתיו הקמל ואביבם המתעורר.

ושוב אנו חוזרים לראשיתה של הדרך. רואה את, אצל אותה שקיעה שבה התחלתי ובה גם אסיים, מאלה השקיעות שבהן כל ראשית וכל אחרית שבעיצומן, נולד אני מחדש וכלה ערב-ערב אין-ספור פעמים. כל חיוורון אדמומי שבה כבר נשב עם אחת הרוחות האחרונות זוהרה הזהוב החלומי הולך ונמהל באפרוריות כבדה מעיקה, רק אדים שקופים, קרירים וצלולים עולים ונושקים את צעדיה הראשונים של החשכה הבוטחת, ופס בהיר מלא תקוות של רצון טוב עומד עודנו בינותם, בין גבולם הנצחי והטוב ופגישתם משל לחיינו שהם נוצרים כסופה וקמלים ונושקים ראשיהם וסופם בהמיה חרישית של היום הדועך.

את, נעיתי הטובה,

הערב היורד פה על המדבר השתקני בדמדומי הנוגים, מביא אותי שוב אליך, את הרחוקה כחלום, הנמוגה כחלוף ענני. אפשר שאת יושבת עתה בחדרך ובו תנור המפיץ חום נעים בארבע פינותיו, לובשת את חלוק הבית שלך ואוחזת על ברכיך ספר עבות שאותיות לטיניות סדורות בו על כריכתו הירוקה.

ואני לא להפריעך ביקשתי, אף לא לפתוח דלתו של חדרך שהרי מיד יפרוץ לתוכו הקור הנורא שסופת-חול משתוללת הטביעה בעצמותי בלילה האחרון "אין צורך אפילו בתשומת-לב, טוב לי בכאן, נא להמשיך בקריאה... מיד אסתלק כלעומת שבאתי..."

פנלופה שלי, ילדתי הטובה, אודיסאוס שלך מכלה נדודיו במרחקים. חודשים ושנים של נדודים כפרה על עוונות נושנים אפשר שהוא עצוב לעיתים ומבקש לחלוק עמך בעצבונותי, אף שלך אסור להתעצב. אפשר, שהוא מאמין לעיתים, כי יש בך מאותה סולוויג של הנריק איבסן שכל חייה עשויים ארג של ציפיה לפר-גינט שלה, ואז נמלא לבו באור יקרות והומה באלפי פעימות של נועם וערגה. ויש שהוא כמה אליך, את הטובה בכולן, בכל ישותו עד אחרון חבינותיו.

משמר העמק, 23.2.1959

איזולדה קטנה, פעוטה שלי

שעות מעטות הן, מעטות וקטנות ובעיני נדמו ארוכות כאורכם של יסורים של כל הזמנים, ארוכות וגדולות, גדולות מאוד.

אני שאחזתי בידך אחיזה של שלום אחרון, עומד עתה פה בעברן הרחוק. משונה ילדתי, משונה מאוד, את בתחילתן ואני בסופן. ומשום שכך הוא אני עתה אתך, הן, פעוטה שלי, אני אתך. הביטי בעד החלון אל הערב הזה שאני מביט בו עתה, אל פיסה זו של שקיעה המאפירה במרחקים, האם אין את רואה את בבואתי שלי נשקפת שם? היא שלך, שלך בלבד, הן בשבילך נוצרה היא. קחיה אל לבך בה טמון סוד אהבתי הגדולה סוד תקוותי הגדולה, קחי ופענחי לך אותה, קחי ואמצי לך אותה ויביא לך את הטובה בישועות, את אושרך הגדול.

ילדתי, אני עדיין נמצא בהשפעתו של ליל אתמול וחושבני, שאני צריך לאי-אילו ימים שיהיו עוברים ומעכלים בי פשרם והגיונם של דברים.

לכן, אשלח לך מה שאינו משלי, אך יפליא לבטא את אשר אני רוצה בו, את אשר רוצה הייתי שתאמצי היטב אל לבך. "ענייך השואלות תבטנה קדורנית, מתאמצות לדעת את אשר בלבי, כירח השואף לחקור את הים. חיי עירומים לנגדך, מן הקצה אל הקצה, אין נסתר ואין נעלם, לכן לא ידעתיני.

לו היה לבי רק אבן יקרה, כי עתה ניפצתי למאה רסיסים וחזרתיו על פתיל שרשרת, לשימו לענק על צווארך לו היה לבי רק פרח מצער, מתאר ונחמד, כי עתה קטפתיו מעל בדו ונטעתיו בשערותיך.

אבל לב הוא חמדתי, איה גדותיו ואיה תהומו? לא ידעת את גבולות הממלכה הזאת ואת – הלא המלכה אשר שם.

לו הייתה אהבתי רק רגע תענוגות, כי עתה הנצה לעיניך לאטה, כמו שחוק ולא נבצרה ממך לראותה ולקרוא בה ברגע אחד, לו הייתה אהבתי רק מכאוב בלבד, כי עתה נמוגה לעיניך עם דמעותי המזהירות, ונגלה בהן כל סודי העמוק באין מלה אף אחת.

אבל אהבה היא חמדתי, תענוגיה ומכאוביה גבול אין להם ואין קצה לרישה ולעושרה. קרובה היא אליך כחיך, ונבצרה ממך לנצח לדעתה כולה..."

באלף-אלפי געגועים ואהבות

משמר העמק,

ערב גשום בלב-לבו של יום-קיץ אחד

רות, נעיתי הטובה,

דומה שזה היה לפני שעות מעטות בלבד, שעתיים-שלוש ואולי יותר, כשאני עדיין הייתי שלך, בעולמך, בצחוקך המתגלגל והולך ובמבטן של עיניך הטובות, קצת מעבר לנקישה של סגירת הדלת שבגבי והגפת החלונות שאבק עלה בזוויותיהן. עתה... כבר לא נותר דבר זולת השלד (דרך משל, הפוך לסקיצה שרושם האמן בטרם יצייר את תמונתו הגדולה עתירת-הגוונים), זולת פתרון של חידות שאי-אפשר לפתור אותן לעולם, זולת זיכרוננו הבהיר של חלום קטן וטוב שנתפוגג במהירות בה נחלם.

שוב אני כאן, חוזר לשחק את תפקידי הקודם את משחקי הנושנים, לחשוב את מחשבותי הקודמות, והכל בקפיצה קלה על-פני ימים מעטים, בדילוג קל מעליהם, אצל פסגת ההיסחפות באור אחר, חדש ומתמיה, אצל העליה בגובה הגבהים של השכחה העצמית, אצל ההיגדרות בצלן של חוויות הפחד הנוקב, הפושר, העולה מתחתיות אל החזה, ופורץ בזעקה גדולה החוצה, אל לב-לבם של השמים הכחולים ממעל – והאדמה שמתחת...

...ומעבר לחלון ערב קר, אפור וחסר-צבעים, כאותם ערבים של כסלי, קודרים ונוגים, מדכאים באילמוותם חסרת-המבע, אפילו שעכשיו סיוון, שאביב כבר החל מתנדף ונעלם ממנו לחלוטין. יש בכך משהו שקשה להגדיר במלים, אך הוא נחוץ דווקא עתה, לאחר ימות השרב האחרונים; משל, לאקורד דיסוננסי בסיומו של פרק ששולטים בו הרמוניות קונסוננטיות בלבד, והוא עולה לו פתע-פתאום (אף שאין לו כל שייכות ואינו נובע מתוך התפתחות מכרחת) ומזכירנו, כי אכן גם לו יש מה לומר... ותמיד תמיד הוא עלול להפתיע...

הרוח שהייתה עד כה חלשה, כדרךך של רוחות ערבי הקיץ, נתחזקה מעט, ובאפי אני חש את ריחו של גשם הקרב ובא, אף שאין רואים לו כלל. ומה עלול להיות יותר "דיסוננסי" מגשם בלב-לבו של הקיץ הלוהט, אולי מחשבותיי והרגשותיי הבאות אליי אחת-אחת כדרך שהיו עושות, אולי, בעתבי החורף הקרים והחשוכים....

לעתים, קשה עליי המחשבה שאני רחוק מימי ילדותי, מרחק שאין לו שיעור, מרחק שאין לו כפרה, שאני נמצא כבר בעברם השני של החיים, רחוק הרבה מחלומותיי ושיגיונותי רוחי, רחוק הרבה מאלה שנתכוונתי להמשישן.

באותו ביבר גדול הקרוי עולם וחיים בו, אין כבר מידת הגיל בעלת חשיבות כלשהי, ואין הוא משנה ולא כלום, אלמלא כושר העמידה והמאבק של פרט בין פרטים רבים אחרים השווים לו באותו ביבר, בו אין עומדות לנו עוד זכויות הגיל ואין סולחים לנו על שגיאות שנעשו בהיסח הדעת (ואולי טוב שאין סולחים לנו על כך) ועל דעות שנאמרו בחוסר מחשבה. שאין מוחלים לנו ואין מבינים לנופשו (ואולי טוב הוא שאין מבינים לנו). ואנו, רק אנו לבדנו חייבים לדון, לשפוט ולבקר את מידתן של המחשבות וערכם של המעשים.

מוחר, אך כל שאני אומר לך עתה, אין הן מחשבות בנות דרגה, אני נושא אותן שנים ויובלות הרבה מעבר לילדותי עוד באחד הלילות החורפיים שהיו מטלטלים את נשמת התינוק שבי, ורק עתה, אחר שהשנים כבר לימדוני לנסחן ולבטאן, אני מעז להמחישן כתובות וערוכות, כפי שהן בלב לבן של בנות נשמת.

לעתים קרובות בחיינו (אולי אפילו בחיינו כולם) אנו נשארים לבד, נעזבים, נשכחים מלב, מנותקים מכל אלה שרצינו להילחץ אליהם עם מחשבותינו, עם מעשינו. לעתים קרובות ומעטות מדעת, ופעמים רבות שלא מדעת. אפילו אותם שאינם מאמינים בכך, אפילו אותם שרואים במחשבה זו נחיתות ערך, אפילו הם נשארים לבדם, באיזו שהיא פינה שבחיהם ודאי יהיו מגיעים להכרה זו, אך אז עתיד להיות... כה מגוחך לחשוב שאז יהיה מאוחר (כי אין באלה קיים האיחור או ההקדמה). מאוחר לא יהיה אף פעם, כשם שלא יהיה מוקדם אף פעם, לא מחר, היום ואף לא בעצם הרגעים הללו...

"אלוהים מרחם על ילדי הגן קצת פחות על ילדי בית הספר על הגדולים לא ירחם עוד ישאירם לבדם..."

זוהי האמת הטרגית ביותר מבין כל האמיתות האמיתיות, המכאיבה והארורה שכולן, היא כל-כך גדולה, עד כי אני חש עצמי סוגר לה בעמקי לבי.

חשבת על כך, ילדה, שהאדם הוא יצור בודד. בודד מאוד. הבודד ביותר בעולם.

בלוק אומר באחד ממכתביו, ש"אנו נפטרים מהעולם עלומים ובלתי-נודעים לזולת..." בילדותי קלטה אוזני אגדות וסיפורי מעשיות לעשרות ולמאות, בהם היו הסיפורים על האנשים החיים לבדם, הנאבקים לבדם, יוצרים בתוכי ברגש כולל את הדחיה העמוקה ביותר עם ההזדהות הגדולה, שנאתי את הרגשת הצער שלהם, הנצחית, הבלתי-מעוררת זו, שאינה ניתנת לשינוי כלל. שנאתי את בידדותם המכאיבה, הייתי משביע עצמי תמיד שלא להיות כמותם, שלא להידמות להם. תמיד נראו לי חיי שלי טובים מאלה. עליזים, בהירים, עתירי שמחה.

פעם קראתי על חיי ברהמס ונתקלתי שם באחת מאמרותיה של אמו "אותה אם שבה נתגלמו ונתחדשו רבות מתכונות רוחה....", האדם החי למען עצמו חי רק את מחציתם הרחוקה והבלתי-מאושרת של חיינו."

עתה, שבגרותי, למדתי לראות ולהבין את המשמעות הגדולה הטמונה בדברים אלה, אף כי איני חושב ולו לרגע שאדם הוא בודד מרצון, שהוא מעצם טבעו עשוי לכך.

זוהי אולי הטרגדיה של רבים בתוכנו, שהם נדחפים לכך

מדעת או שלא מדעת, אך תמיד נגד רצונם, תמיד עם הרגשת הפחד המלווה את חוסר הרצון הזה.

הפחד שגלגוליו המאוחרים מוכרים וידועים לנו ועטים עלינו ללא רחם.

הפחד המתחיל את חייו לצדנו, מרגע שאנו התחלנו את חיינו שבמחשבה, שבהרגשה, הפחד של ימי הילדות שלא להישאר לבדם אף פעם, הפחד הריאלי, הפיסי, שלא להישאר בודד בשדה הקרב החשוך, והרגשת הפחד הנורא והזועק של רגעי הגסיסה האחרונים אל הבלתי-נודע...

האם העלית אי-פעם בדעתך, ש"אנו נפטרים מהעולם עלומים ובלתי-נודעים לזולת" אף לא לאיש. זוהי ההרגשה האיומה ביותר שהרגשתי מעודי, ה"מפלצת" הנוראה של מחשבותיי, לצאת את זה העולם ולקחת עמך את מרבית נכסיך שברוח, שבמחשבות ובהרגשות שברצון הטוב, ובאמת החיים שלך, מבלי שמישהו יחיד יודע על כך, מבלי שמישהו יהי קורא וקולט ומציל אותך מתוך לבי, מתוך נפשי...

האם חשבת על כך, ילדתי, שאני חושב מחשבות והוגה רעיונות אשר לעולם לא יצאו מתחומי נפשי. ואפילו שאת היצור הקרוב לי מכל בני אנוש, לא תהיי יודעת עליהם ובאה בסודם, שאת הנך חושבת על מאות ואלפי דברים אשר לא יגיעו אלי לעולם ותמיד יהיו נשארים איפה שהוא, לא רחוק ממוצאן, אך רחוקות מרחק גדול מממשותן שבדיבור, שבלחשה האוהבת...

אל אלוהים, שאני אימק מתחתיו של איזה גל אבנים באחת המדבריות, או אשאר תלוי על גדרי התיל של שדה-המוקשים הגדול, שסוע, חרוך וערוף ולא אנחיל לעולם את החלק הקטן ביותר של כל אשר חשבתי, ראיתי והרגשתי לעצמי, שאנו נוכל לחיות יחד חודשים, שנים והרבה מעבר לכך, אל הים הגדול, אל הגבול שאין בו אהבה עוד, והוא כולו הפשטה של הנאצלים ברגשות ולעולם נהא מצפינים מה, לעולם נהא מסתירים אי-אילו מחשבות והרהורים ונוטלים אותם באחרית ימינו אל החיק הקר והחשוך של קברנו האפל.

ילדה שלי, הקראת את "אוגי גרנדה"? זוהי אחת המעולות בכל אלה שנתקלתי בהן אי-פעם, קראי בה עוד ועוד ככל שתוכלי. היא דמות נפלאה, הלא כן, באצילותה, בנדיבות לבה בכל ריגושיה וריחושיה התמימים, הבתוליים, הנפלאים מהשגתנו הקטנה והעלובה. האין היא אם כל הטוב והנאמן שבאהבה, שבתום שבתמצית הכמיהה והכיסופים? אל כל הקרוי אושר אושרו של האוהב, של האוהבים בכל הזמנים? קראי בה עוד ועוד, יש הרבה מהמשותף בשתיכן, אף שאת לא תהיי עומדת על כך לעולם, אני תמיד אהיה רואה אותך כאותה אוגי טובה ואלוהית...

גשם שהחל יורד עתה מביא אתו משב חדש אל אווירו של עולם, חזיון נדיר הוא בימי הקיץ לחוש באוויר רחוק הנכנס אל החזה, נדיר עוד יותר מצויצי דרורים על גגות הפח ובענפי האלון הגדול שנמצא לא הרחק.

הערב הזה מחשיך משום-מה, אף שאני רוצה הייתי לראותו תמיד באותה אי-בהירות באותו חוסר החלטה שבין הזמנים על הגבול; חשכה גדולה נפרשת על הבתים והמדרונות הלבנים ועל כל צמחי הבר, אחרוני האביב שהחלו נובלים עם ימי השרב האחרונים.

13.11.1959

ילדתי הטובה,

סתיו זה שבחוץ ממלא עתה את הוויית כולה. בחדרי מושל הקור ומעט צלילים מלנכוליים מתוך החמישיה בדו מז'ור של שוברט ובחוץ עבים אפורים. שמש שנתקתה מעט והרבה רוחות העולות ובאות מן ההרים ומתוך הוואדיות ואפילו מתוך מעבה היער. שוטפות ופורשות הלאה אל עבר העמק הנצחי הזה אל עבר הרכסים הקודרים של הרי נצרת. הו, היכן את מצויה באלה השעות הנוגות, באלה הרגעים האומללים, לוואי וידעתי את מחשבותיך בכרך ההומה של ג'וב, עתה שאני מצוי אצל עצמי ומבקש להיות הרחק-הרחק שם בפסגות ההן החלומיות שלך. התשמעי את אלה הנקלטים עתה בנפשי? התאזיני להם לצלילים האלה? כל יגונו של עולם, כל הטרגיות שבכוחה של האמנות לתאר ולבטא טמונים בהם. הו, מה נפלאים הם עתה פרצו הכינוורות בסקרצו עליו ולעומתם הצ'לו והוויולות משמיעים הרמוניות נוגות ועמומות, משל, לסב זקן ומלומד בשנים. ידעתי אותם את הצלילים האלה, בעקבות הן יבוא הטרי, אותו פרק נפלא, המיית הנכאים אשר חתומים בהם היפות והנאצלות שבחויות. ובעקבותי שלו יבוא אותו פרסו הונגרי זה ששוברט שמעו פעם באחד מטיולו באחוזות בין ההרים והמישורים הגדולים, הרחבים ועתידיהדשא. והצלילים יהיו הולכים וכלים, הולכים וגוועים, ואת מה יהיה עליך? היכן תהי אז? הו, היכן תהי? היהיו הצלילים הללו נושאים את אלפי המילין, היהיו געגועי שוטפים על פני הים הגדול, אל בין הכרכים ההומים ומגיעים עדיך, אל חדרי לבך?

משמר העמק, 27.12.1959

ילדתי הטובה,

אני נמצא עדיין תחת הרושם הקשה של מות בת-אחי, אסנת הקטנה, בליל אתמול. ייתכן, שיקשה עליי מתוך כך לומר כל אשר נתכוונתי לו תחילה, ואולי מוטב כי אדחה כל אלה למועד מאוחר יותר. הידיעה על כך באה עליי כהפתעה גמורה שעה שעבדתי בשדות. יד המקרה הטובה היא שדאגה לכך, כי אספיק להיות נוכח בטקס ההלוויה הצנועה שערכנו לה. חמישה אנשים היינו שם ואף לא אחד זולתנו. בשעות הצהריים של יום חורף, שעה קלה לאחר מטר כבד שירד והשקה את הקברים הצעירים של חלקת הילדים אשר בבית-העלמין.

בתלוליות התחוות שמונחות היו לפנינו היו הרבה ילדים. מכל הגילים ומכל השכבות, ואף היא הייתה מונחת שם, גוויה קטנה וקרה אשר טרם הספיקה לרדת ממרומי ילדותה אל תוך לבו של העולם אותו אנו חיים והווים בכל יום, בכל שעה. אפשר שהליכה זו שבין התלוליות, בשדרת הברושים הארוכה של בית-העלמין, או גרוע מזה, הישיבה בשעות הלילה והשתיקה אודות הכאב הגדול, ואולי הפעם הראשונה בכל חיי כולם בה ראיתי את אחי מייבב כתינוק בן-יומו, ונטלו ממני הרבה מהבהירות הדרושה לכתוב לך, דברים אחרים, אולם תוך ימים אחדים אנסה לעשות זאת שנית. מכל מקום, כובד ההרגשה והעייפות שלאחר יום

אני אצא לי בעוד רגעים אחדים לשוטט מעט כדרכי בערבים קרירים אלה, את פני יקדמו, בוודאי, עצי הג'וקרנדה הגדולים בפריחתם הכחולה ואי-אילו מנצני הפרחים השובבים לנום את שנתם.

אולי יהא בי מהרצון לשורר איזו סיציליאנה יפה מ"פליאס ומליסנדה" לפורה, אפילו שלא תהא מגעת לאזניך ותהא מתגלגלת ונבלעת אי-שם בין הברושים הגבוהים, הנושקים קצות הלילה הקרב ובא.

ילדה שלי, יקרה, אני הגעתי לסוף דרכי, רכון על ארבעי ונושק קצות אצבעותיך.

היי שלום כתמיד, שלך

בוקר אחד אפור וגשום

23.3.1959

יקירה,

לעתים הם באים. כך מן הסתם שהרי איש לא קרא להם. בעיצומו של הלילה הם באים, מבליחים מתוך החשכה, בכל ממשותם, אכזריותם. בבעותם - החלומות. ואני כולי תפילה - שרק את תישמרי מהם - שרק את תוותרי בעמך, בעצמיותך - שלא תהיי מטה לבך אליהם.

אל תלכי, ילדה, אל תלכי - זה יהיה חטאך האחד והיחיד - אך הנורא והאיום שבכולם האמיני -

אין לי מי זולתך בכל תבל כולה
אין לי מי זולתך בכל היקום כולו
אלא את ואהבתך בלבד.

משמר העמק, א' דראש השנה

4.10.1959

רות, נערת הטובה,

שנה חדשה יורדת ובאה היום לעולמנו ואני שוב אתך כתמיד. אפילו שאת כה רחוקה וחלומית.

שעה של ערב עתה, והרוחות כבר החלו נותנות נגינתן באמירי-העצים שמסביב. בכל מושלת מין הרגשה של קדרות, של אותה תוגה שהיא נעימה, של אותו עצב טוב ומיטיב, החוזר ובא לעתים בערבים הקודרים. תשרי וסתיו ירדו לעולמנו, האם גם את חשת בשילוב שבין שניהם שם בארצות הקור הרחוקות? האם גם את נשמת את הסתיו הזה בכל חזיו, בכל נימיו בכל עצבונותיו הרבים? כמה שמחנו בגשם הראשון, ילדה, לא תוכלי דמות לעצמך, כה היינו משתובבים ועולזים כדרך הטיפות עצמן, ביורה הטוב והריחני, כדרך הברושים המצומרים, כדרך כל שרוח ולב בו. האם איטיב לתאר לך את הקדרות הגדולה שבלבי? את הכיסופים שבשקיעות האדומות? את האפרוריות שירדה ועטפה אותנו מכל עבר? התהא תפילתי נרצית באשר היא? התהא ברכתי מגיעה עדיך?

עבודה מושלים בכל איברי ורוחי. החזרה למציאות
"המחזורת" הזו של חיי העבודה, נטלה ממני את אותו
שיווי-משקל שטיפחתי בתקופה האחרונה, ולבטח שהייתי
זקוק לו גם עתה.

אך מה יש לפעול כנגד כל אלה, הרי גם למציאות יש
תביעות משלה ואנו מצווים לקיים אותן עד האחרונה
שבהן, ואפילו אם אין אנו חפצים בכך.

כתבי הרבה, יקירה, מכתביך יש בהם עבורי מאותה סגולה
פלאית שהיא יפה לאנשים שחיהם חד-גוניים להפליא.
לאחרונה נטלתי את מכתביך כולם וקראתיים אחד-אחד.
הייתי אתך בכל אחד מהם, בכל יום מאלה שכתבתם, בכל
לבוטי נפשך ותהפוכותיה הרבות, בעוצמתה של התמימות
של האהבה הישרה והאמיתית, זו אשר נקנתה אט-אט
ובכוח גדול. אני הייתי אתך כעתה... כאז... כתמיד...

שלך-שלך, מלאכי הטוב,

20.1.1960

רות, ילדתי המבוגרת!

אפשר שאם תעיניי היטב בצדן האחורי של תמונותיי
תמצאי שם פתגם קטן של מישל מונטנייה, ההוגה המפוקח
של הרנסנס הצרפתי, בשחר ימיה של הפילוסופיה החדשה.
אותו פתגם יש בו הרבה אמת החובקת את חיי מראשיתם:
"אין האושר תלוי בקניינים כשהם לעצמם, אלא בהנאה
שבכוחם לגרום לנו, ובמידת התועלת שאנו מפיקים מהם",
אמת גדולה שהיא אחד מסודות החיים ותמציתם וכבר
פרושה הייתה לרגלי עוד בטרם הופעתי לעולם. השנים
האחרונות דווקא הראוני, כי אמת זו יש בה חפיפה שלמה
לכל תקופה ותקופה שבחיינו, אם רק נוכל לתפוש
ולהתאימן זו לזו. האדם הוא ברייה פשוטה בתכלית, עיקרו
הוא בעל-חיים מתקדם ומיעוטו אינטלקט המנחה את חיי
הרגש והמחשבה, יוצרם ומפתחם לדרגה של תרבויות, שהן
נחלת כלל שלם. אך דווקא מתוך היותו פשוט בתכלית
מעצם מהותו, יכול הוא ליטול את חיינו ולעשותם כרצונו.
להופכם בדרך שמבקש לראותם. המרחק בין חוסר סיפוק
מתמיד לבין אושר שלם בתכלית הוא הקטן בכל המרחקים
שהאדם ידע מעודו, ובכל זאת מה רבים הם בעולם כולו
אשר נבצר מהם לעבור את המרחק הזעיר ולדרוך בכבדת
ארץ חדשה.

כשהופעתי לעולם באחת השבתות האביביות של סיוון
מבלב וחייכני, הייתה הילה של זוהר עוטרת לראשי, הוריי
ושבענו לעצמם כי לא יחסכו מעצמם כל מאמץ להובילי
לגדולות. לבם אמר להם, כי הביאו לעולם יצור שאינו מן
הפשוטים. בתקופה הראשונה לחיי ביקשו להשקיע בי את
מיטב דאגתם ושמוני כאילו הייתי נזר הבריאה, אוצר
שאינו בגדר אנוש.

צחוק הגורל הוא, שדווקא מהתקופה ששבעתי דאגות וטוב
מכל חיי כולם, מאותה תקופה שבה קרוב הייתי לאושר
יותר מתמיד, איני זוכר ולא כלום.

זמן קצר לאחר מכן כבר נשתכח מהם הכל. כתמיד, אני
סבור שאין לדון את האדם לכף חובה בשל אייכולתו
לעמוד בהתחייבויותיו, ומתוך כך איני בא אליהם בטענה
שהיא. הוריי נפרדו. אבי נסע לתקופה ממושכת לחו"ל,

שהה באירופה עד ראשיתה של מלחמת-העולם ואז חזר.
זמן קצר קודם לכן הועברתי לדודתי והיא אשר נטלה
בהוצאות גידולי וחינוכי עד לאחר מלחמת-העולם. תקופה
זו חשובה מאוד להבנת רבים מה"גלגולים" המאוחרים שלי
ובחלקם אפילו כיום.

השנה השנייה לחיי מצאה אותי איפוא בתל-אביב, בביתו
של פועל עני ודודה אוהבת, אשר דאגו לי כאילו הייתי בנם.
השפעה מרובה בתקופה זו, ואפילו מאוחר יותר עד לגיל
הנעורים, הייתה לבתם זיזה, אשר רב היה חלקה בעיצוב
חלק מתכונותיי. היא הייתה הפיה הטובה של ימי ילדותי.
רבים מחזיונותי קשורים עד היום בדמותה, בכל אשר
הראתה וגילתה לי, בכל הטוב שנטעה בי. עבורי היה בה
אותו סמל גדול של אמהות אשר נעדרה מתוכי. יותר
משאהבתיה באמת, הערצתי ויחסתי לה ולמעשה כוח
שהוא למעלה מן המציאות ואף למעלה מן הדמיון.
אני מפסיק בנקודה זו. אשתדל להמשיך במכתב הבא או
בוה שלאחריו.

26.1.1960

ילדתי הרחוקה,

שעה שאני כותב לך שורות אלה יורד גשם כבד. טיפות
גדולות מכות על זוגיות החלונות ומצדן השני מעט צלילים
מלנכוליים של פסנתר, דיסוננסיים וכואבים, בחדרי הקר.
בחץ מתדפקת הרוח, מתדפקות טיפות הגשם ומבפנים
האקורדים הנוגים. בוגגית החלון עלו אדים קלים ואפילו
טיפות הגשם אינן נראות דרכם. אני נוטל אחת מאצבעותיי
הקפואות וכותב בה את שמך באותיות גדולות ועגולות,
אפשר שכך טוב לי, איני מבקש לעצמי יותר. רוח גדולה
וחזקה שהייתה מהלכת על צמרות הברושים שבשדרה
וחולפת על הערוצים הלחים ועצי המחט הרטובים
והנוטפים כיבתה את האור בחדרי, ואני נשארת לבדי עם
הלילה בחושך הנורא, כבאותם ימי החורף האדוכים וטרופי
החלומות של הילדות הרחוקה. ירח דהוי ועלוב, מלנכולי
כאותה אלגיה שנפסקה לפתע מציץ אלי מבעד לאותיות
שמך שעל אדי החלון ומאירן באור חורורי. אני מצמיד פניי
אליו, את שעל חלוני, את המסוכה באדים שהם נשמת אפי
וצליליה, אלגיה אחת נפלאה ומתייפחת, ברושים שחורים
ועבים עומדים בתוך הלילה, הרוח מכופף את צמרותיהם
לאשר תחפוץ, והרבה טיפות גשם גדולות וזוהרות תלויות
בענפיהם, נופלות ומתגלגלות על הסלעים שבתחתיהם.

מה מעשיך שלך עתה, ילדה? הלוואי וידעתי. אפשר, שאת
מצויה ברחובו של הכרך ההומה או מציצה אליו מבעד
לחלון. אפשר, שאת צופה עתה אל האגם הגדול הנפלא
של ג'נבה או אולי סובבת על פני הפסגות המושלגות בחורף
הכבד והנורא. אני אתך בכל שתלכי. בחדרי-חדריך בכל
הטוב שבי, בכל משאלותי הכמוסות בכל שייחלתי מעודי
ואייחל לו באי-פעם רחוק וזר. גם אם דרכינו לא יפגשו עוד,
אני אתך חם ולוהט.

הו, מי ידע דרכם של געגועים? עתה שקטים הם חרישיים
ונוגים, כרוחות הסתיו, כאוושת עלי-שלכת בנופם.
ועיתים, שהם עזים ופורצים כגלי-הים הסוערים הירוקים
ומקציפים אל סלעי החוף. באלה שלי נצרפו שניהם. יש
שהם ממיתים בי את תחושת ההווה ונושאים אותי רחוק

מהחורף הקר אל אביב בהיר, אביב של פסגות בירוק לבן, אביב של שלגים המפשרים ונקווים בערצוי הנחלים, במדרונות המחוּספסים ומסולעים, בשטיח המחטים של חורשות ויערות צפופים ולחים. בכל קרן שמש העולה על ראשי באלה הימים הקרים אני רואה אותו צופה בו מרחוק. הוא יבוא לעולם לפתע-פתאום, אפשר שלא נהא משגיחים בו אלא לאחר שנהיה כבר בתוכו. בחיקו החם והטוב. הוא יהיה כה בהיר וטוב, ילדה, האמיני לי, הוא יהיה טוב מכל אשר ידעתי בחיי. אני מאמין בו כאילו היה הוא עצמי, כה בהיר ומוחש. עוד מעט לילות קודרים של טבת ושבת ולאחריהם יבואו ימים מלאי אורה וחמימים של אדר והוא אותו שונספנו לו כל-כך יבוא רכוב בעקבותם, כאותו נסיך טוב ומיטיב שבאגדות הילדות, המביא אורה ואושר לבני-האדם באשר הם. דמי לעצמך, אנו עוד נהיה יחדיו, מדלגים יחדיו במעבה היער העבות, שועטים אל עמקי הזהב רחבי-הידיים אל האגמים התכולים. או טוב מזה, נהיה הולכים חבוקים ברחובות הארוכים והדוממים בעיצומו של הגשם, רטובים, דולפים ומוצאים מחסה בחדר מדרגות חשוך. ילדתי הטובה, האמיני, רק האמיני, אפשר שהאביב הבא יזרח מעלינו ואנו בתוכו "אדומים וחמים ואחד בשני לוחשים", אפשר שהעולם יעור וילבלב ואנו בתוכו פורחים ומלבלבים עמו, בניצני נפש, בתפרחות בכותרות שבנו ומשגשים ושואפים אל התכלת השמימית.

מתוכי החשכה אני שר לך עתה שיר פרידה, אשר ילוך בתקווה ובאמונה. הקשיבי לו אף שאת מנגינתו אין את שומעת. הוא נוגה וטוב כרחשי לבי, כגעגועי אליך, השיר בו נפרד גוסטב מאהלר בשיר על האדמה: "אני הולך אל ההרים, אני מבקש מנוחה ללבי הבודד, עלי ארץ זו לא האיר לי האושר פנים... ובהרבה מן האמונה היקרה והכיסופים אל הטוב והיפה... הארץ היקרה פרח תפרח באביב ותעטה ירוק, ועד עולם יראו מרחבי איך-קץ בתכול הבהיר בכל מקום ובכל עת עדי נצח... נצח... נצח..."

שלך בכל הטוב בו

18.6.1960

נערת החלומות שלי, הפעוטה הרחוקה רותי,

בעמק שלמולי עדיין נמשכות קרניים אחרונות ועל הגבעות מצוי האודם הנצחי, הקטיפתי ומתחתיו – מדרונות הקוצים והחרולים וכל אותם פרחי-הבר שקמלו ויבשו, וביניהם הדרך הלבנה הרחבה המבהיקה בלילות הירח של סיוון ונעלמת אל תוך החורש הירוק והסבך של שיחי פטל ועצי צפצפה גבוהי-קומה. גם ההרדופים מצויים שם, לבנים וורודים, אף כי הפלג יבש כבר זה שנים, ורק בחורף זורמים שם המים ברעש ושואן. על מרפסת חדרי סוככים מטפסים ירוקים בפרחיהם התכולים הועירים. אל החלון שעונות סגליות והרבה ורדיניות אדומות וורודות, ואפילו מטפס ירקרק בעל סופנים טעימים להפליא ומעל לכל – כרקיע גדול ויפה, כסוכת שלום גדולה וטובה, מצוי עץ ג'קרנדה גדול בתרמיליו הגדולים, הכהים. פרחיו הכחולים אך זה נשרו ועתה הם מתגוללים על הדשאים בשבילים ובדרכים. בקרוב, בוודאי, יעלמו עם הרוחות החזקות הנושבות בשעות הערב, דרך הוואדי ויוצאות אל העמק הגדול. העולם הוא עתה יפה וטוב, אפשר אף שמתמיד הוא יפה

וטוב, אלא שרק בשעות כאלו אפשר להבחין בכך. ואני צופה בו, רותי, את נפשי. כך, מוזר כל-כך, מין "תחושה אמפירית", נוסח הפילוסוף האנגלי דוד יום – אני רואה והווה את הכל-הכל, שמסביבי דרך עיניי, ואף יותר מזה – דרך משקפיי. מין יתמות גדולה עומדת עם הערב הזה היורד, יתמות שהיא מאותן ההרגשות שאין להסבירן משום שאין היא מבטאת ניתוק מדבר יקר, אלא את ההימצאות בתוכו ואת הפחד הגדול לאבדו אי-פעם.

כך, פשוט, איני רוצה בבלדות גדולות ונאות, אני סבור לאחרונה, שמעט מאוד זכיתי לאושר ולשלווה מבפנים, בתוכי, בנפשי, שאבקש לי ליצור דברים שהם יפים וטובים, גם קטע זה אותו אני רואה ומוסר לך עתה כפשוטו יכול הייתי לעטר, להלבישו יפה יותר, להכינו, כפי שאת רוצה לקרוא, אך מה טעם בכך, הפשוט הטבעי והבראשיתי – הכמעט פרימיטיבי יש בהם סגולה נפלאה, העולה על כל יצירי-התרבות כולם. באותם הבלתי-מבוטאים הבלתי-מושרים והגויים, בהם בכולם יש הרבה טבע, הרבה אמת ויופי, באורנים גדולים העומדים כך, ללא כל סיבה בצדו של מדרון טחוב, דוממים ושותקים, בחמוניות זהובות הכופפות ראשיהן בימי החום כצבא גדול של עקודים, ואפילו בקריאות צרצר בלילות הקיץ, וניתורי החרגולים בבקרים הלחים והנוצצים.

מאירשם נשמע שיר יפה, אחת מאותן פנינות יקרה של הילדות – "השושן האחרון בקיץ", שירעם אירי עתיק, שיותר משהוא שיר לשושן, יש בו משום כמיהה לחופש, לטוב. אפילו משום צער בפרידה מכל אותם שהם יפים וטובים כל-כך מלאים את העולם – ועל שולחני עדיין מצויים שלושה פרחי שושן זהובים וארוכי-עלים וכל יום נושר בהם פרח אחד ויחיד, כאילו אפשרי הוא לחשוב, שהתמותה הנוראה חלה גם עליהם. כה נפלאים וטובים, או שמא הם קמים ומתחדשים לתקופת השנה ומלבלבים מתוך גוועתם. היום דועך כמעט כמו בשירים הכתובים, אך הוא יפה מהם בהרבה, אפשר אפילו הדבר היפה ביותר, היצירה הנפלאה ביותר שהיא קיימת בעולם ונצחית, נצחית כל-כך.

שם בין המצוקים הלבנים של נחל שגיא,
באחד הבקרים המדבריים

יום א' הראשון לשנה האזרחית החדשה, 1.1.1961

את הילדה הטובה,

הם שוב נושאים אותי אליך. כאז, כעתה, כתמיד. אבני הצור הכהות הפזורות על משטחי הסינון הלבנים ואלה ערוצי הכתמים הלבנים המצטרפים ונקווים זה אל זה. נבנים ונולדים זה מתוך זה, כאותם הטובים שבגעגועים של ערב מדברי ביום אתמול. מכאן אין רואים אותם, את כולם, הם מסותרים, פזורים כל אחד בשלו. עצי שיטים באמצעיתו של האפיק הרחב, אבני-הנחל העגולות ושיחי רותם ויפרוק העולים ומבצבצים בקירות המתוללים, הלבנים, כפי שאתה רואם במעלה הגבעה התלולה שם ממול, דוממים, שותקים, כה נצחיים באיסופיותם. נמשכים וחותרים אל נצח גדול עוד יותר.

שם במזרח הרחוק, המערפל, מתחממים הרי אדום, גבוהים, נישאים, אדומים וסגולים עטופי אגדות וסוד. מתחתם

הערבה הגדולה, ערבת חלומות של ימים רחוקים, עטויה בערפילי בוקר, בצעיפי טלליות, ולאחריה המישור הגדול והנהדר ומצוקי קירותיו של נחל פארן הנצחי והמתמשך – ועל כולם שמש חמה, שמש של חורף עגולה ברקיע בהיר ותכול של אביב מתעורר בראשיתו של ניסן.

שם, במדבר סיני, הנשקף מעבר מזה, עוברת שיירה של גמלים בדרכה אל מעיין הנובע בתחתיתו של נחל קוריה, כמעט אינם ניראים במישור הנחלים הרחב ורק הדי פעמוניות הקבועות בצווארם מתנשאים אל הגבעות שמסביב ונשפכים בהמיה מדברית, המיה בראשיתית של ערגה וגעגועים אל הימים ההם, הימים של הליכה גדולה, בין המצוקים של נחל צין, של כריעה על מימיו המטפטפים לאיטם של עין-ארחות. מעיין שכוח ונעזב, על אם הדרך העתיקה דרה-אסולטנה, זו שדורכים היו בה מתיישבי המדבר הקדמונים, מהרי אדום אל חוף הים בואכה עזה. החמה החורפית עולה בצהרי-היום החדש, קופחת מעל, מפיצה חמימות בכל ומעלה אדים קלושים מתחתית הערוץ. מקום שם ניקוו מעט מים מהגשם הגדול שירד בליל אמש, כשיהא הערב יורד על המדבר המכושף הזה, אהיה כבר שוב מרוחק יותר, דרומי יותר, נלהב ונכסף יותר, נכסף כאז, עתה, כתמיד – אליך ואל אותם הנושאים אותי אליך. אותם שבם פתחתי מחשבותיי אליך – אבני-צור כהות וערוצי הרתמים הלבנים והמצטרפים ונקווים זה אל זה הנבנים והנולדים זה מתוך זה. כאותם הטובים והנכספים שבגעועים.

שלך כתמיד
באלפי אהבות
מאלה הצוקים המכושפים

28.1.1961

את, זו הישובה ברגעים אלה בשעות אלו שם באחד מחדרי האוניברסיטה של ז'נב, – אלוהים, זה הטוב כל-כך, שברא דברים כה יפים בארץ העגולה והשטוחה, היה אכזר אלינו. דווקא אלינו, אכזר כל כך.

הוא שנפח את נשמת הילד שבנו, שנתן לנו את החיוך על שפתיים, את האהבה הגדולה, את ההתגשמות הגדולה והשתיקה הנפלאה של הגופות הדבקים והדוממים, הוא שיצר כל זאת, היה אכזר ועריץ מאוד-מאוד.

אותו שיצר ים גדול מתכול וחופים מסולעים, פרחים כמהים אל השמש הגדולה ומליוני בני-חרק, יצר גם אותנו כאותם זעירים וקטים, עלובי עולם כל-כך, אוהבים כל-כך ובלתי מסוגלים להיות מאושרים כל-כך... הוא שברא אוקיינוס ותהומות כה נפלאים, לא עשה זאת אלא עבור אותן נשמות ילדים תועות שיהיו מתערבלות, שוקעות ועולות וצפות בנבכייה, כה נוגות, כה ערפיליות, כה בלתי ממשיות...

זה הדבר הנורא היחיד, הפשע היחיד השייך לו, המיוחס אליו, כתם עולם מאז נוצר להפריד ביניהם, בין אלה שאוהבים בעולמו ואת עולמו.

כל האחרים נוצרו בידי אדם, זה האחד בלבד השייך אליו, השייך לו לבדו.

את שתחזורי בעוד שעות אחדות אל עליית-גג אחת חמה

בכפר קטן שעל הגבול השווייצרי-צרפתי ותראי את האורות המרצדים ומנצנצים מהבתים הקטנים, האורות הנדלקים עם ערב כאותם נרות של אושר, המציתים שלווח וחום, מה ראה בכך הוא הטוב שאת תהיי רואה אותם לאלף-אלפי מטאורים קטנים ודקיקים; שתהיי עולה בלילה על מיטתך או מתעוררת בעיצומו של חלום וחושבת שאת היצור הבדוד והקטן ביותר שבעולם. הו, נשמת ילד טובה שבך, למה לקחוננו, למה צריך היה הים הענקי הזה שגליו באים משם ומשתברים בכאן, דווקא להיפער לרגלנו ובינינו, ואנו מרוחקים כל אחד בחופו שלו במשבריו שלו. האם ידעתי לקראת מה השכמתי קום בבוקר הגשום והקר אל התחנה האפלה ואורותיה החולניים.

לראות את הקרונות השחורים והרציפים הארוכים והשוממים כמעט... או את דמותך שלך המתרחקת כאילו בחלום ילדות נורא – וצועקת בקול גדול אל חלל בלתי-נוגע צעקה בלתי-נשמעת, עד שנעלמת רחוק-רחוק בערפיליות הגולשת מההרים המסולעים הגבוהים.

לו שאלוני באי-פעם, או אפשר לו ניתן לי להכריע בין הרצון לראותך מאושרת לבין אהבתי אליך כדברים שונים ומנוגדים, למרות שאיני מאמין בכך, הייתי בוחר בראשונה שבאפשרויות. זה איום – לא כן? אני נושא וחי בדיעה, כי הוא הרוחש לך אהבת עולם הוא גרעין של אפילה גדולה בחיך. אותו זרע של אומללות חשוכה... ילדה טובה, צאי ובקשי לך אושר מחוצה לכתלי שלי, אם רק נכון הוא עבורך, אני מאמין שהוא קיים למענך. אין הוא מהאפשר שנשמה כה נפלאה כשלך תהיה עזובה ומשלכת כך מן הסתם, אל הסער הגדול והנורא בתהומות ובחללים שבנפשותינו. הו, למה, למה כל זה צריך היה להיות בכלל, לפרפר כך מתוך יאוש גדול זה מול זה, כה מרוחקים וכה חלשים, ובאמצע התהום הנוראה התהום של נשמותינו איך-סופית ושחורה כל-כך...

10.2.1961

הילדה הקטנה רות,

הגשמים שהיו יורדים פה אתמול ושלשום כבר פסקו, ושוב היה הכל כרגיל, כאז בימים הטובים, הטובים כל-כך. שכל הטבע הגדול הזה היה נוצר מחדש, נולד מתוך הכאוס הנורא של הרעמים והברקים בלילה ומתגלה שקט ונפלא כל-כך עם הבוקר הלחלוחי, עם הטיפות הזכות והטהורות, כדמעותיו של תינוק בענפי הברושים המשורגים ובמחטי האורן הירוקים... ואני הייתי מחכה לך, כבר איני זוכר כמה פעמים היו אלה. הן הם היו כה הרבה וכה ארוכות כדרך חלומות שנצברים בהם ילדות, בגרות וזקנה. זכורני, שהעולם נראה לי אז כה בלתי-שלם, כה דיסרמוני, כה משווע לאיזו מהות שונה, הוא היה חסר את החוויה של קיומך בתוך-תוכו. לעתים הייתי כה רדוף בכך, תועה בין הגבעות הללו בריחם של נרקיסים, בין הגזעים הללו הפקועים הקלופים, בין התלוליות הרכות כקטיפה כמעטים שגשרו בצבעיהם החלומיים של הרקפות הראשונות והסמוקות-סגללות, או היכן היית אז כה הרבה שעות וימים ושנים ארוכות כל-כך? – ואני צררתיך אז בשורות קטנות, כה קטנות ופשוטות כל-כך, פשוטות כאותם שירי ילדות וכהווייתם, אפשר אפילו תמימות, כמעט פרוזאיות, ואפילו כתבתי לך אותן פעם.

היה זה בשירו של שאנדור פטיפי:

– "עץ אהיה אם את תהיי פרחו
אם את טל הנך, אני אהיה הוורד
טל אהיה, אם קרן שמש את –
ובלבד שמהותנו תהיה מחוברת" –

– ואחר, שוב ירדו גשמים גדולים וסערת ברקים וסופות
חול, וידעתי שאת כבר לא תבואי עוד, או כך חלמתי פעם
באחד הבקרים, ולבסוף שבאת, הייתי כה מאושר וכה טוב
היה לי, אני זוכר זאת כאילו היה זה לפני שעה אחת בלבד,
אותה הרגשה שהיא מטפסת ועולה בזיכרונו של מין אושר
כזה טבעי ופשוט, הנקרה לפניך פתע-פתאום, ואז רציתי
לספר לך על שיר אחד של ויטמן או של גתה או אפילו על
סונטות של פטררקה או בירון, על כל אחד מאותם שצררו
בנשמתם דמותה של אהבה אחת גדולה זו שזכו בה, או זו
שאבדה להם והם ביקשו להנציחה, וזה כה מוזר, עד היום
לא סיפרתי לך עליהם, ואפילו עתה אני עושה זאת...

שוב המחשבות נושאות אותי רחוק-רחוק מכאן, משורות
אלה אליך, שם במקום שאת ישובה אל השולחן, יצור רך
ועליו שכמוך, בתוך מסגרת כה שוממה וקרה, כה זרה וקשה
עליך, האם ידעת את שידעתי אני, האם הרגשת פעם כל
שהרגשתי או שאני מרגיש עתה בחושי עליך שם...

הילדה הטובה רות,

– בעמקים שבי עדיין מפכים מעיינות חיי ולידם עצי
האזדרכת והצפצפה שהם נופם וביתם.

– במדרונות שבי עולים פרחי-הבר כולם באחד ונובלים
באחד, ובינותם התולולות החשופות כצלקות חיי, אשר
אינן נרפאות עוד.

במקום הגדול שבתוכי, השפלות הרחבות והשוממות ולידם
הפסגות הנישאות והמוריקות ובהן הרבה חדווה, ובין אלה
ואלה מתפתלות הדרכים, דרכי חיי, בצדן מזדקרים קוצי
הבר הדוקרניים ומעל פרחיהם הפרוצים לרוחות מעופפים
הזובים הצבעוניים בזמזומם הנצחי. לעתים אפילו אין
שומעים את רחש אוושתן של הסופות הנושבות בתהומות
שבי כה עמוקות וכה חשוכות, ובהם הבלתי-ידוע כאותו
היער באגדות הילדות, ובו כל הדברים שהם נעלמים
מעיינינו.

גם עתה כאז אני עדיין צועד בדרכים שבי, בנתיבות שבי בין
הפסגות ההן לבין השפלות והמדבריות, ואיני יודע מה מהם
נושא תכונותיי ואופיי.

כאז שרים בי הכל את שירם, הזובים הצבעוניים ואוושות
התהומות, ועדיין איני יודע שירתו של מי יפה יותר, טובה
יותר.

עדיין כאז הדברים היפים והטובים גורמים לי מעט שמחה
והרבה כאב, ונשמת הילד שבי עוד מקווה ומאמינה
שהחלום עדיין בעיצומו, ומצוי עוד עולם שהוא מעבר
לחלומות.

עדיין אני כאותו נחל-תת-קרקעי הניזון ממעיינותי הרבים
שעל האדמה, מקבל מהם מה שדרוש לי אך לעולם-לעולם
לא אגיע אל האור, אפילו שאני חש ונושם אותו כה קרוב
ופועם אליי...

שוב כאז, לפני שנה-שנתיים או עשר שנים, אני מתרחק

ומתרחק, עם כולם באותו הקרון הנושא אותי אל עברם
השני של חיי, ועדיין אני בונה ומתכנן את החיים שם בעבר
ההוא, אף שזה בלתי-אפשרי כלל.

עדיין העולם עבורי הוא אותו החדר העגלגל והסגור חסר
החלונות, אשר אין למצוא בו פינה אחת משלי, מקום אחד
שאוכל לישב בו לעצמי, או – כפי שמשורר שאני כה מעריצו
אומר זאת:

"עשרים וארבע פעמים אני לובש את העולם וטרם הותאם
לי,

– עשרים וארבע פעמים אני יוצא אל חיי מכאיב פחות
לאחרים ויותר לעצמי,

– עשרים וארבע פעמים אני עובר על החשבון בלי למצוא
את הטעות, ועדיין רחוק מחיי, כשם שרחוק מתכליתם,
– עדיין מצוי באותו עולם סמלים ומחשבות שבראשית
הדרך (כה קרוב לאדמה),

– עדיין נושא משם את בבואת ילדותי ורק תווי פני שנודקנו
מעט כאותו מד-מרחק מונחים לפני בוקר וערב ואתם
הזיכרונות הטריים של ראשית..."

רותי הקטנטנה,

בעצם כבר הייתי בדרכי לישון, ועיני היו נעצמות כבר,
וזכרתי פתאום ששכחתי לומר דבר-מה... (ומאימתי הולכים
כך לישון, בלי לומר אף מלה טובה...)

בחוף הלילות הסתוויים והימים האפורים אדמדמים עם
הזריחות והשקיעות, מוקדי היממה, ובפנים האהבה ללא
גיבור וההגיגים הנצחיים אל כל הטוב והיפה שנותרו
באישם...

לעתים אני מתעורר פתאום, ורואה את היערות ההם.
אשוחים ואורנים ובהם הצבאים והפטירות וכרי-הדשא
לבלי-סוף, ירוקים ורטובים ואת מהלכת ביניהם כאילת-בר
קטנה... שנעזבה פתאום, כך מן הסתם, הכל מסביב נעלם,
והיא נותרה עזובה... יחפה ונכאת-רוח.

ילדה שלי, אל תתעצבי, אפילו שהכל עזובך מסיבי. אפשר
שזה יכול להיות אחרת, אך אנו תמיד מתבגרים מאוחר מדי,
יודעים להיות טובים, חכמים ומבינים כשכבר כמעט אין
צורך בכך.

לילה טוב ונשיקות במצח. תישני יפה ומחר שוב תהיה
שמש חמה ונעימה וגם שמים כחולים, ואני אהיה אתך, אלך
לצדך בכל אשר תלכי.

לילה טוב,

שבת בערב, די מאוחר... אפשר אפילו סמוך לחצות... כבר איני מסתכל על שעוני... ומה טעם יש לזמן בעיינינו...
הילדה הקטנה,

אני הייתי רוצה לספר לך סיפור ששמעתיו פעם מעלמה אחת בחוף אחד הימים הצפוניים. הוא מספר על אהבתם הגדולה של נסיך ומרמדה בת-הגלים, אהבה שהייתה כה גדולה ומושלמת, עד שלא נשאר בה אלא הכאב הצרוף והעצבות הנוראה שהם שלובים זה בזה, ובונים זה את זה בריססים של אושר הרבה. כן, הם היו אוהבים מושלמים, מעולם לא אהבו כמותם, אך כמו שזה קורה את האוהבים הגדולים ביותר קרה גם אותם שלא יכלו להבין עד כמה אהבתם זו היא בת-סתירות. עד כמה היא בלתי-אפשרית, בלתי-ניתנת, בלתי-אהבה. בעצם הייתה אולי ניתנת ואפשרית, כפי שאומרים הספרים שאין דבר שאינו אפשרי בעצם, אלא שהם לא ידעו אותם ספרים, ומתוך כך גם לא ידעו שבעצם ניתן היה ואפשרי... אולי משום שאהבה אין לה ספרים ואין לה חוקים והיא ניוונה מהרבה מעיינות של מים זכים וטהורים ומקצת אשפה שכל בן-אנוש קורץ בה. וכך היה הולך וחולף עליהם עולמם, ואין הם מאמינים את שבעצם היה מובן ופשוט להבין. כל אחד מהם, הנסיך ובת-הגלים, יכולים היו לאהוב רק בתחומים שלהם, כל אחד בד' אמותיו בבית גידולו, ובלתי ניתן היה לחרוג, לצעוד מעט לפנים, כשעדיין לא מאוחר, בלתי ניתן ואולי בלתי אפשרי...

למה סיפרתי לך כל זאת? סיפור זה הטביע בי רישומו קודם כל משום שיש בו הרבה אמת והוא דבר נדיר באגדות ילדות כאלה. אפשר שאם הייתה זו אגדת ילדים מהרגילות, היו סוף-סוף מתאחדים ושואפים אל אחרית טובה מאושרת ומצטרפים אל המחזור הגדול של הרבה אהבות הנובטות, גדלות, ונובלות בבית-העלמין הגדול של האהבות כולן. אך זו לא היתה אגדת ילדות - מרמדה הקטנה שלי - זו הייתה אגדת חיים אמיתית ופשוטה כחיים עצמם, ומשום כך עדיין היא יושבת שם בת-הגלים הקטנה ומחכה. היא אחת מני מצבות רבות כאותו בית-עלמין של האהבות וכמו שמתוך בתי-עלמין מוציאים אנדרטות לאנשים גדולים ומציבים אותן בקרן של רחוב ראשי ומואר, כך גם נטלו אותה והעמידוה שם על החוף המסולע, פסיעות מעטות בלבד מאותו מקום שכה הייתה קשורה בו, וכמה מעט יכולה הייתה להרחיק ולנדוד ממנו.

היי שלום עד הפעם הבאה. חמודה, אני אוהבך כתמיד

רציתי לאמיתו של דבר לכתוב משהו מבדה, אלא שעדיין איני מסוגל לכך. רובצת עליי הרגשה נוראה כזו, כפי שהיא מוכרת לי כבר סתיו שלישי, כפי שאני זוכר אותה אז, אז בנמל ולפני שנה ברציפים של תחנת-הרכבת האפלה בג'נבה. אני יודע שאת עמדת שם על המרפסת וחכית עד שאעלה למטוס, ומשלא באתי חשבת שאני בפנים וכבר טס. אני יודע שאת בכית, ואולי לאחר מכן שבאת הביתה אף בכית הרבה ומשהו בתוכי אף בכה בשבילך, אפילו שהפנים היו מחייכות מעט. בעצם, פתאום אני מגלה בי כה הרבה ממה שרציתי לומר לך, לספר לך, פתאום צצות ועולות כל השאלות האיומות שפחדתי לשאול את עצמי שעה שעוד היינו ביחד. לאן מובילה ספינת-חיי ולאן דרכך שלך? ילדה טובה, האמיני לי שאני חזק מאוד ברוחי, חזק וקשה, אך איני יכול לשאת את הפרידות האלה כפעם בפעם. הן כה קשות ואיומות ואחריהן הגעגועים הארוכים...

חמודה, אל תשימי לבך שאני יוצא וחוזר, הולך ושב פעם כפעם. אפשר שזה על-מנת לראותך שוב ושוב מחדש. רק האהבה אליך והקדושה שבה הן שלוקחות אותי ממך. האמיני בכך, אני נשבע לך בכל שהוא יקר לי, כדמעוטי הניגרות בנשמתי התועה שכך הינו. אני כבר מחפש בשלישית את הדרך אליך ועדיין רחוק מלמצוא אותה. את טובה, כה טובה, אני יודע זאת תמיד, אפילו שאיני מראה זאת. אני יושב עתה במלון בציריך. מחר אחה"צ כבר אהיה בארץ. אני עדיין מאמין שאבוא אליך מחר בערב, שנסע יחד לאורך האגם, עד לזואן. ובערב נלך לאחת המסעדות בעיר העתיקה, ובעצם הכל עוד אפשר לשנות...

רותי ילדתי,

זה כמעט שבועיים שאני שומע ממך דבר. אפשר קרה אותך משהו, כתבי, כתבי לכל הרוחות, אפילו כמה מלים בודדות, יש בי הרבה הבנה ואהבה לכל מה שתכתבי, לכל מה שאולי היית מפתחת לכתוב.

היה בדעתי לכתוב לך משהו אודות עצמי, חשבתי על כך כל ימי השבוע, ועתה משהגעת לי לכאן כמש ואבד בתוכי. זה קורה אותי לעיתים, אפשר בשל העננים והחשכה שירדו פתע-פתאום על השעות הנפלאות של אחר-הצהריים, ואותו ניצוץ המנחה את הנפש שבי, אל האור הטוב כבה גם הוא. אתמול קראתי שוב במכתבך האחרון. הוא יוצר בי טעם מחודש להרבה מיני רעיונות, שאולי לא נתכוונת אליהם, אפשר שהוא עתיד להחזיר לי במשהו את האמונה כשזו אובדת לי לפעמים. היית כה טובה אליי. ואני אף לא מלה טובה אחת בשבילך, רק המונוטוניות הפוטוגנית של כל סדקים ותהומות שבי ותו לא.

מאימתי נתבגרת כל-כך, ילדה? האם זו את שלמדתי להכיר בחיתולי האהבה של הסתיו הראשון? לעיתים אני חש משהו שהוא מזור כל-כך, כאילו היינו עתידים לשוב ולהכיר זה את זה כל פעם מחדש, כל פעם מבוגרים מעט או ילדותיים מעט. אך כל פעם שונים, אחרים. משהו מדמותך הולך וגואב בתוכי, אני זוכר רק בכמה סצינות, ובעיקר זו שליד התחנה בגינה בבוקר קר וגשום ואת שעוני התחנה, והרבה אורות ופרצופים ניבטים בעד לחלונות כצבא גדול של נשמות תועות בדרך אל האין, ואותך אני רואה בין הקטרים הגדולים והמעשנים הולכת וקטנה, הולכת ומתרחקת... ועוד פעם את קולך אני שומע, לפעמים אפילו בתוך שנתי, אותו הקול שהעירני אז בבית-המלון בציריך באמצע הלילה, אותו הקול המלאכי הבוקע, לעיתים מתוך עצמי באיזו מנגינה נושנה ואהובה...

ילדה קטנה, שוב אני שואלך האם קרה אותך משהו. כתבי, אני מסוגל עדיין להגיע אליך אם רק יהיה צורך בכך. מה עם לימודיך שלך והעבודה.

עליי אכתוב רק טובות, הכל כשורה אפילו זה מושג בהרבה מאמצים ועל חשבון ההרגשה הטובה.

היי שלום ילדה,
שלך

רותי הקטנה, הטובה,

פעם, די רחוק מאחור, או אולי קודם לכן אצל הילדות ההיא, לקחוני פעם לטיול ברחובה של העיר הגדולה. היה משהו שדחה אותי, הבריות שהתהלכו שם בהמון, לאורכן של המדרכות, או אולי מן הסתם לא משכו אותי עד שאהיה מסתכל בפניהם, בבגדיהם, אפילו ילדים רבים שהיו סובבים שם לא משכונ, ואני הייתי מתבונן באותן חנויות מרובות שהיו פזורות לאורכו של אותו כביש. כבר אז ידעתי כי חנויות בצדי הכביש, מדרכות ובהן המון אדם נע במקצבים בלתי-ברורים, ומעט אורות לובשים יחדיו את מושג הרחוב. בימים ראשונים הייתי מפחד מאותו הרחוב, בדמיוני או אפשר מעבר לגבולותיו היה זה מסדרון ענק חסר גבולין שהייתי עומד תמיד בראשיתו או יוצא מראשיתו, ולעולם

איני מתקדם בו ומגיע לסופו.

עמדה שם חנות אחת ובה חיילי עופרת רבים, מכל הצבעים ומכל הגוונים. תמיד, בעברנו שם הייתי מתעכב נצמד באפי ובעיניי אל הזכוכית ובוחר לי את החייל שלי, אף פעם לא ראיתי אך משהו שעורר בנו את הכמיהות הילדותיות הנפלאות היה אומר לי שהוא מצוי שם. כשגדלתי מעט, אפשר כמה ימים לאחר-מכן או אולי שבועות, החילותי לחשוק בו. הייתה זו דומי המטרה הראשונה בעולמי, ביקשתי לעשותו שלי בלבד. דומה שאותה דודנית שהייתה מטפלת בי כה יפה לא גילתה קורת-רוח מרובה מאותו עניין, ומוקדם מאוד חדר להכרתי, כי בסמוך למושג המטרה קיים הקושי הגדול להשיגה, ומה שבעצם יש לך בכל אלה הוא התקווה להשיגה. נפש הילד שבי לא ידעה מעצורים; אלה הופיעו מאוחר יותר שעה שלראשונה אמר לי מי שאמר, "שלאותו רחוב אסור ללכת, שם יש ילדים רעים". ההכרה שבי, הכרת ילד תמימה, הייתה הולכת ונבראת, מצרפת מושגים מחוויות יקיצת הדעת של ראשית. חשתי אז כאילו זע בתוכי משהו, כאילו גדלתי ובגרתי מעט, אותה תחושה שבשנים הבאות הייתה מלווה בסיפוק גדול עם הלימודים והדברים שנרכשו. הייתי טורד את אלה שבאו במחיצתי בענייניו של אותו חייל עופרת. לאמיתו התקשיתי לתארו, וכששאלוני מה בעצם גורם לי לכך שארצה בו, לא ידעתי לענות דבר וזלת העובדה שעצם מציאותו מחייבת את החיפוש אחריו.

היה יום שישי אחד לפנות ערב, מן הסתם יום שבו הכל אק-רץ לדרכו ולאיש אין פנאי לא לזולתו ולא אפילו לו לעצמו. כך הוא מנהגו של עולם.

ואז לקחוני לאותה חנות קטנה בצדו של אותו רחוב. אפשר שאני ביקשתי לילך שמה, אך מרגע שראיתי את החנות הקטנה והצבעונית נתמלאתי פתאום פחד גדול. דומה שהיה זה הפחד הראשון שאני זוכרו ועדיין מרגישו, לעיתים.

רציתי לצאת משם, דחפתי ובעטתי, אך הם היו חזקים ממני ולפתע שקטתי, חשבתי אולי טוב הדבר, והרי רציתי בו תחילה ונשארתי שם. היו שם חיילים מכל הצבעים, מכל הגוונים, אדומים, כתומים וסגולים, בכל צבעי-הביניים, בכל צבעי הקשת. זה שלי – לא היה ביניהם. דומה שראיתי תחילה, אך לאחר מכן נעלם ואיננו, אני חשבתי שרק חלום רע הוא ומיד יופיע כלעומת שהסתלק. הוא לא בא. נפש הילד שבי התקוממה אז לראשונה, כיצד מן האפשר שהוא יהא מסתלק לו כך מן הסתם... וכשעברו עוד כמה פרקי זמן ואני נתבגרתי בעוד כמה הרגשות חדשות, ידעתי שהוא לא יבוא עוד לעולם ובעצם אפשר שלא היה כלל בנמצא, או נאמר לי לראשונה, שאם לא מוצאים בדיוק את אשר מחפשים, יש לחפש דבר שבעצם אפשר למצוא. לא לקחתי דבר. חזרתי לשם מספר פעמים, אפשר לעיתים כמה פעמים ביום.

בעל אותה חנות היה פדגוג מצוין, היה בו משהו מלאכי. הוא הבין הרבה דברים שאני לא הבנתי. לא גער בי. נוטה הייתי מאוחר יותר לחשוב שהוא היה כה טוב, משום שהיה מעוניין, כי אמצא את החייל שלי ואקנה אותו טבין ותקילין, אך הבעת פניו מופיעה אליי לעיתים ויודעת כיום לומר, כי הבין לרוחי באמת.

כפי שהדבר קרה אותי פעמים אין-ספור, לא למדתי דבר מכל אלה, עדיין חוזר הייתי ומחפש לפעמים, ומרוב שחיפשתי, כבר נשתכח ממני אותו חייל עופרת ורק זכרתי

שאי תוהה בחיפושים אחר משהו שבעצם אינו קיים, אחר משהו שאינו עתיד להתקיים, שאי אפשר לברוא אותו, זולת באגדות ילדים. שנים עברו מאז. העיר הגדולה גדלה עוד יותר. אותו בניין קטן ומיושן נהרס ותחתיו נבנה בית מידות ובו חנויות גדולות ומוארות. פעם שמעתי שאותו זקן בעל חיילי העופרת ובתוכם זה שלא היה קיים כלל, הלך לעולמו. הדבר מילא אותי צער. כאילו לוקח היה אתו אל קברו את התקווה האחרונה שהייתה בי למצוא את חיילי העופרת שלי. לעיתים אני עובר שם. משהו עוצרני להיכנס, אפילו שבעצם אין לאן, ומה שהייתה פעם חנות חיילי העופרת הפכה לחנות פרוות עבות וקודרות, ובאלה לא חפצתי מעודי. עדיין משהו עוצרני בפתחו של אותו רחוב, אפילו שכבר עברתי בו פעמים מספר, תמיד מלווה אותי אותה תחושה ילדותית שבעצם עדיין הוא נשאר חסרי-גבול, ועדיין נמכרות שם האכזבות מעל הדוכנים ויש מי המבקש לקנותן תמיד, ואפשר עדיין מצוי שם אותו חייל עופרת שבעצם אינו קיים בכלל, שאני מחפשו כל העיתים בדמיונותיו השונות בגווני השונים הנראים והבלתי-נראים. לעיתים מתעוררת בי איזו הרגשה, שבעצם אפשר היה לבוראו מאותם שברירי דמיונות הילדות, אך אני יודע שהאשליה שבי לא בגרה מאז ולה אין מוני הזמן והמכשירים המדויקים הקוצבים את ההשתנות, אפשר סגולה זו שייכת רק לגוף שהוא ממושמע וסבלן ומתפשר עם העולם בכל מיני פשרות, שהאשליה אינה מסוגלת להם לעולם. ובעצם לא אמרתי לך דבר.

1.5.1962

לפעוטה אחת בתבל הגדולה,

היום הייתי בדרכי אליך –

הייתה שעת צהריים ואני עמדתי במעלה הרחוב ההוא, זה אשר חיי צועדים בו את שנותם, טיפין-טיפין...

ראיתי את עצמי עומד שוב באותה פרשה של אמש ואשתקד, על איי-התנועה הקטן והעלוב ומסביבי אפרך לו העולם לדרכיו הרבות כל-כך...

ראיתי גם את שעון השנים הגדול מונה ומונה את הזמן כדרך שעשה כך מאז ומעולם. ראיתי את האנושות הגדולה העוטפת את חיי, את גופי ונשמת... וגם אותך ראיתי הולכת ומתרחקת ממני. הולכת וכבה עם הנעורים, הולכת ודועכת עם הזיכרונות אט-אט...

שוב הייתי בדרכי אליך –

אני הייתי בלב הים הפתוח ומסביבי המשברים שאין להם קץ והאופק שאין לו תקווה... ורק שחפים טובים היו מסייעים לי בלובן חיוכם. נעלמו הרחוב והפרשה והאנושות הגדולה ואת היית המגדלור הזקוף שבראש הסלע, ואני נופפתי אליך בכל מאודי... שוב הייתי כה סמוך אליך – אני צעדתי בכל אותן דרכים שאין להם סוף ואין להם התחלה, בכל אותם שבילים האורגים את גופי ונשמת ואת כאותם פרחי הבר שבאביב זקופים וצבעוניים, מלבלבים בסגול, בצהוב או בוורוד...

דרכינו היו קרובות ומלוות זו את זו, וכמעט יכולות היו להתאחד זו בזו, כדרך שהכל מתלכדים בה...

עדיין היה זה באביב, רק שהשיטה הכחלחלה הייתה משירה

את פרחיה הצהובים ועלי הוורדים הצבעוניים היו שסועים, קרועים ועושים דרכים בדרכים לקול שעטת הרוח המזרחית, הקיסוס והלילך חזרו לקדמותם ואותו בושם נפלא שהייתי מתבשם בריחו תמיד כבר דעך וכבה, ואתו החלומות והתקוות של הבקרים המטוללים...

אני דפדפתי שוב באחד הפרקים של היצירה שכתבתי בשנותי המעטות והיא עדיין בלתי-שלמה ובלתי-מובנת לאיש, כמעט...

שוב הייתי מהלך במעלה הרחוב, אפשר הייתי בדרכי אליך, אך מעולם לא ידעתי זאת. בפאות המערביות כבר היה מתנגן האדום הנוטה לגווה, ואני שוב דרכתי בשבילים שאין להם גבול, ופעמיים שמעולם לא היו מועדים למקום כלשהו היו מונים את הקצב הנמהר של עשרים וחמש השנים...

זוכרת, שפעם היה לי יום-הולדת, דומני משהו 22, וחכיתי לך בירושלים ואת לא באת –

זכיתי לחגוג שלושה ימי-הולדת משלך (נימיכן, משמר-העמק, ציריך) ואת אף לא אחד משלי.

ברדיו מגנים עתה את "המוות והעלמה" של שוברט, והשעה היא שעה של שקיעה אף שאין היא נראית מחלוני הפונה אל ים המלח.

היום גמרתי ללמוד מוקדם ולקחתי אליי את כל אותם שירים ומנגינות שאהבתי. אפשר תדעי לנחש.

(נכתב הפוך בתחתית המכתב) ג' אדגר אלן פו (אנבל לי), יהודה עמיחי, משהו מגתה ועוד.

"בקצה השדה עמדו שנים ברושים
אני חושב שהם עדיין שם עומדים
לפעמים היינו מסתכלים בהם בערב
הם היו שנים כמונו בקרב
העולם הגדול".

16.6.1962

– מקרוב-מקרב מתנגנת שירתן של הנערות הפולובציות, ובחוץ כבר ניצתים הדמדומים.

– ואני רואה כמה תמונות ילדות בגוונים אדמדמים-אפרוריים.

משהו בתוכי רוצה לבכות הרבה על כל הימים השנים שמאז ועד עתה, משהו שבי מבכה תמיד את הדברים שחולפים ונעלמים.

– תמיד אני חרד לקראת משהו, אין בי אף פעם אותה מתנת אלוהים שאנו קוראים לה שלוה ואושר.

לעיתים אני חושב שכל חיי נעים באותו מעגל שבין הצער והחרטה על שהיה לבין הפחד מפני שעתיד להיות.

אני שואף להרבה, להרבה מכפי שאני מסוגל, יש בי מין כמיהה נוראה להמריא ולהינשא ועדיין אני כגול שכןפיו קצוצות וכרותות...

שוב תליתי את תמונתך ליד שולחני, אפשר שכל אותו זמן לא ידעתי כמה היית חסרה לי. אפשר גם עתה איני יודע זאת. רק החלומות, יש שהם מגלים לי אותם חלקים שבך אשר מעולם לא ידעתי.

האהבה שאהבתיך היא מין מפלט גדול. מין שונית בודדה שבים. מין שרטון אכזרי שאליה מתנפצים החלומות אך טוב שמתנפצים אליו ולא אובדים בתהומות שבים. האם אוכל לאוהבך באי-פעם, כפי שאני אוהבך עתה? האם יהא בי אותו כוח גדול לעשותך מאושרת תמיד, לאורך כל הימים כולם?

16.9.1962

רותי, ילדתי המסכנה,

סתם שעה של דמדומים.

בחוץ כבר דומה להיות סתיו, רוחות מנשבות ובאות בעד החלון, יש שהן מביאות את דמותך ומחשבותיך לכאן, כשהן מהולות בריח הים שמפריד בינינו.

עדיין אני מהלך בכל ערב במדרונות הקמורים בין השיחים הקוצניים כאילו היינו עושים זאת יחדיו...

עדיין אני מביט בכל ערב בעד חלוני הקטן על הגבעות הצחיחות של מדבר יהודה בתקווה שאולי נטייל שם יחדיו ונחא צועדים זה לקראת זו אל המערב השוקע, עד שיעלם ויגוז עם החלומות כולם...

עדיין אני הוגה בך כאילו אפשר שאין אנו עתידים להיפגש עוד לעולם ובעצם מפרידים בינינו רק כמה ימים, ואולי אף פחות.

אי-שם בפרדס ירוק שלאחר הפריחה

יום ה', 25.5.1967

רותי'ק שלי, ילדתי הטובה,

רבוצים לנו כך מתחת לעצי התפוז, ונושאים כל אחד בלבו את המועקה הגדולה, מנמנמים משהו, מתגרדים, יש מי שחשוף לשמש ומי שמכורבל בשק שינה, ואפילו מי שמנסה לכתוב כמה מלים לילדה הקטנה שבבית.

אולי עתה, כשהזמן מזדחל לאט-לאט, והמחשבות רצות להן במהירות, אני מגלה מחדש את אהבתי אליך, אליכם. שוב אתם מצטיירים לי באותן שעות של בוקר, בקולותי של אלון בלילה, ובתחילונותיך שלך שאף פעם אין לי הזמן והסבלנות להתייחס אליהן כראוי ואני כואב כל אותן הזדמנויות שהחמצתי לשהות לידכם, לקחתכם אתי אל אשר אלך בשגעונותיי, שגינותיי, לסחוף אתכם אל העולמות בהם ביקשתי לשקוע. וכאילו הייתה צריכה המלחמה, על כל מוראותיה, לבוא ולגלות את כל מה שרחשתי לכם באמת, זה מה שפעם קראנו "הפרדוקס של החיים".

בתקופה שהכל שרויים בה במתינות ובשלווה אנו חוסכים ומקמצים בטוב שבנו זה לזו, איש לרעהו ואיש לאשתו, יש אז מה שעוצר וכולם אותנו מלהבין, מלהתקשר, והנה אז שקיימונו בסכנה, אז דווקא כשהרע בעולם הולך וצץ לו, הולך ומתבגר, בא לביטוי כל הזך, היפה, האוהב שבנו. אנו מגלים את מהותנו האמתית דווקא בנוכחות כל החשיכה שמסביב.

רותי'ק שלי, אקווה שאינכם חסרים דבר, זולת אותי. יש מין

נוחם כלשהו במחשבה הזאת. צר לי שאיני יכול להושיעכם גם במחשבותיכם זה עתה, היו טובים וחזקים אתי או בלעדיי, אני כמה לראותכם יותר מתמיד, ועצם המחשבה אודותיכם מעוררת בי כאב נורא וגעגועים איך-קצ, והרי רק לפני יומיים עוד היינו יחד, מחוברים והדוקים כל כך, וכמעט בלתי-מאמינים שיש כוח המסוגל להפרידנו.

ילדים שלי, אני נושק לכם לשלום, מאמין ומקווה בכל מאודי, ובכל תפילותיי, אם יש להן שומע, שאשוב לראותכם ביום מן הימים, יש בי מין אמונה שעוד נתראה והייתי מבקש לסחוף אתכם באמונתי זו.

היו שלום, ילדי, רחוקי,

שלכם

נ.ב. רותי'קה,

השתדלי להרגיע את אבא, למרות שאני יודע שזה קשה.

ד"ש אדיר לניסים ומילי וכן לאולין וצ'יקי, נסי להתקשר עם אלישע אמיר בקשר לאפשרות שתעברי לשם אם יחמיר המצב בצד המזרחי של הגבול, דהיינו אם אבר-טור תהפוך למקום מסוכן. זכרי רק לסגור היטב את הדירה ולארגן את כל הדברים החשובים במוזודה גדולה שתישאר על ה"בידם", אם רק תצליחי להעלות זאת, אני סומך עליך שתדעי. זה מצב שמחייב נדידה. בקשי מצ'יקי ו/או מניסים שישימו עין על המכונית.

אני גם סומך עליך בקשר לכל שאר הדברים, כולל אם לעבור לחיפה, למשמר-העמק או להישאר בירושלים.

אשתדל לכתוב גם להבא, אם רק יזדמן, אל דאגה רותי'קה, סמכי על עצמך והיי חזקה!

הגלויה האחרונה

רותי'ק ואלון ילדים יקרים,

אין מחיר שלא הייתי נוקבו ומשלמו על-מנת להוסיף ולראותכם ולו עוד פעם אחת. יש בי מין רצון אדיר שתימלא משאלתי זו, האם עוד אוכה לך? כאן עדיין יושבים מתחת לאותם עצי תפוז, מצטופפים בצילם, ומחכים כל רגע לתזוזה, כל אחד מוסיף להיות שקוע בשלו, במחשבותיו, בביתו, ואין חושבים על המלחמה, זו איומה מדי מכדי שתהיה אפשרית לנו, אך אנו יודעים, כי גם האיום ביותר אינו כפוף למושג ה"אפשרות". הכל בתוכי מתגעש, מתקומם, מתחבט, אצלי כבר נלחמים כמה ימים, מלחמה של כלום, של חוסר תכלית, ושוב חוזרים ההרס, החורבן ואובדן היקרים לנו, ובבית-העלמין הגדול צומחות להן מצבות הרבה ועל כולן מעין חיטוב של סימן שאלה. לו רק הייתה בנו הוודאות שאנו לוחמים את המלחמה האחרונה שבין אדם לאדם, אותה מלחמה בה איננו הטובים כשם שאויבינו אינם הרעים, לו רק הייתה לנו זאת - הייתי מקריב כל מהותי שבחומרי וברוחני, ומעניק לבאים אחריי את השלום עלי-אדמות.

אך אני הולך למלחמה ועדיין נושא בלבי את האכזבה, את הכאב ואת היאוש הנורא מכל מה שקרוי עולם ואדם, מכל מה שקרוי "תקווה למחר טוב יותר", כי אין תקווה ולא מחר ולא טוב, והמצפון שכל אחד מאתנו בונה ומצמיח בנפשו על ברכיהם של מה שקרויים תרבות ומוסר, אינו מגיע אף פעם

אחת למימוש, הוא נשאר חבוי, אילם, נכה, ולמעלה פועלים
כל אותם כוחות שלמעלה מטבענו האנושי הפשוט, והם
שמשחקים בנו את משחקם, ולנו נותר להיות צופים
כואבים במשחק, בהצגה הגדולה, בה אנו השחקנים, הקהל
והמשלם כאחד, מבלי שתהיה לנו שהות לכתוב את
הטכסט.

היו שלום יקרים, אוהבכם תמיד בכל אשר אלך, היו טובים
וחזקים בכל אשר יקרה לכם בדרככם.

שלכם

**הגלויה, שלא הספיק לסיימה, שנמצאה בכיס חולצתו,
שעה שחילצוהו מהגשר**

רות'יק ואלוני ילדים שלי,

מלמעלה עוברים ביעף מטוסי הקרב שלנו שכיוונם כלפי
דרום-מערב ונראה שברגעים אלה מתחילים הקרבות ואתם
המלחמה שעד כה נראתה כל-כך בלתי-אפשרית, למרות
שהכל חיכו לה. האבסורד קם ונהיה, מה שהיה כל-כך
בלתי-ממשי, מה שהיינו מדברים בו, אך לעולם לא חשבנו
שאכן מן האפשר שיתגשם ביום מן הימים, שיתגשם
באי-פעם, ההרס והחורבן והכאב השורף ממעמקים... הכאב
על כל מה שנבנה והלך לאיבוד, כך מן הסתם מבלי שמישהו
יתן על כך את הדעת.

אנו ישובים כרגע על החוף, שרועים על החול, ורוח
מערבית, רוח של ים טובה נושבת בפנים.